

Moge de beste overtuigen

Een onderzoek naar de klassieke retorica in redevoeringen van twee grote redenaars

Cicero
(106 – 43 v. Chr.)

Obama (1961 – nu)

Anne van Schaik
6Ga
Profielwerkstuk
Latijn
17-12-2009
Mevrouw De Koning

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	4
Zware tijden	5
Retorica in theorie	9
De casus Cicero	13
- <i>Ordering</i>	
- <i>Inleiding en slot</i>	
- <i>Betogende kern</i>	
- <i>Verwoording</i>	
Obama in de praktijk	24
- <i>Presentatie</i>	
- <i>Ordering</i>	
- <i>Inleiding en slot</i>	
- <i>Betogende kern</i>	
- <i>Verwoording</i>	
Stijlovereenkomsten	36
Conclusie	38
Bronvermelding	40
Literatuurlijst	41
Nawoord	42
Bijlage: Cicero – <i>In Catilinam I</i> Latijnse tekst	43

Voorwoord

In de zomervakantie van 2009 ben ik al gaan nadenken over een onderwerp voor mijn profielwerkstuk, maar ik heb er toch nog behoorlijk lang over gedaan voordat ik uiteindelijk echt een onderwerp had. Ik wist in ieder geval zeker dat ik mijn onderzoek aan één van de klassieke talen wilde linken. Mijn eerste idee voor een onderwerp was klassieke receptie in reclame, maar dat is zo'n breed onderwerp dat je er eigenlijk heel moeilijk mee kunt werken. Bovendien hoort klassieke receptie bij het vak KCV en dat was nu net één van de vakken die we niet konden kiezen om onderzoek in dat vakgebied te doen.

Ik ben toen een beetje gaan speuren op internet naar eventuele ideeën voor een onderzoek bij Latijn of Grieks, maar die pogingen heb ik al snel opgegeven. Ik had namelijk zelf al een aantal ideetjes op papier gezet na een brainstormsessie met mezelf. Ik wist dat Cicero dit jaar de eindexaminauteur voor Latijn was en ik vind de macht van het woord sowieso een heel interessant fenomeen. Mijn belangstelling voor retorica is gewekt tijdens een les Engels in de vijfde klas. Mijn lerares, Riny de Koning, was idolaat van ene Barack Obama en zij liet ons één van zijn speeches horen. Ik was al snel onder de indruk van die man, die uiteindelijk president van de VS is geworden. Hij heeft de interesse voor retorica weer nieuw leven ingeblazen – en niet alleen bij mij.

Zo kwam ik dus op het onderwerp 'retorica' uit. Het leek mij heel leuk om Cicero, een idool wat betreft spreken, uit de Oudheid, naast een modern idool als Obama te zetten. Gelukkig was mevrouw De Koning, mijn lerares Latijn, ook al snel enthousiast over het onderwerp. Zonder haar enthousiasme, behulpzaamheid en goede raad, was ik hier echt niet aan begonnen. Daarnaast wil ik ook mijn neef, Rémon van de Laar, bedanken, omdat hij mij steeds links stuurde naar sites waarop ik meer informatie over Obama kon vinden. Wie ik zeker niet moet vergeten in dit voorwoord zijn mijn ouders. Als ik even vast zat in mijn onderzoek, kwamen zij langs met een opbeurend woord, thee, koekjes en chocolade.

Ik wil alle mensen bedanken die mij onvoorwaardelijk hebben gesteund, zelfs als ze niet begrepen wie Cicero, of wat retorica was.

Inleiding

Retorica, de kunst van de welsprekendheid, één van de zeven vrije kunsten uit de middeleeuwen. Dat is waar ik me de afgelopen maanden in heb verdiept. Eeuwenlang worden mensen al geïnspireerd door goede sprekers. Deze redenaars werden en worden nog altijd bewonderd. Het is immers een echte ‘kunst’ om zó te oreren dat je je publiek echt overtuigt. Toch zijn er altijd al mensen geweest die deze kunst beheersten. De Grieken hebben in de vijfde eeuw voor Christus al retorica-handboeken geschreven met tips voor redenaars.

Tot nu toe wordt er in alle retorica-boeken aandacht besteed aan de klassieke retorica. Ook moderne theorieën zijn gegrondvest op die klassieke versie. De advocaat, filosoof en staatsman Marcus Tullius Cicero, die leefde in de eerste eeuw voor Christus, wordt gezien als de beste redenaar aller tijden. Hij ging op zo’n geraffineerde wijze te werk dat zijn toespraken de toehoorders meestal overtuigden. Cicero wordt ook in de moderne retorica-boeken niet overgeslagen en zijn eigen handboeken over retorica worden nog altijd gelezen.

Cicero inspireert sprekers al eeuwen. Een nieuwe inspiratiebron op het gebied van retorica is Barack Obama, de huidige president van de Verenigde Staten. Hij wordt geroemd om zijn manier van spreken. Zijn speeches zijn retorisch gezien meestal van hoog niveau. Hij heeft – mede door zijn speeches – het voor elkaar gekregen om groepen Amerikanen, die zich normaal niet interesseren voor politiek, in grote aantallen naar de stembus te krijgen. Hij is een modern idool, zoals Cicero dat misschien in de Oudheid ook is geweest.

Deze twee grote namen wilde ik voor een keer samenbrengen in dit verslag. Ik wilde onderzoeken hoe deze *rhetoires* omgingen met het klassieke erfgoed en hoe ze daarin verschilden of op elkaar leken. Stiekem hoopte ik ook een eventuele beïnvloeding of parallel te ontdekken, maar bij een kleinschalig onderzoek als dit kun je natuurlijk geen wetenschappelijke doorbraken verwachten. Dit nam echter niet weg dat ik toch aan mijn onderzoek begon met de hoofdvraag: **Hoe gaan Cicero en Obama om met de ‘regels’ van de klassieke retorica en in hoeverre lijken ze daarin op elkaar?**

In dit profielwerkstuk wil ik deze vraag gaan beantwoorden aan de hand van een vijftal deelvragen die ik eerst heb beantwoord. Ik wens u veel leesplezier en ik hoop dat ik de grote *rhetoires* niet tekort zal doen met dit kleine onderzoekje.

Zware tijden

De historische context van het optreden van Cicero en Obama

Om de redevoeringen van Cicero en Obama beter te kunnen begrijpen, is het belangrijk om te weten in welke tijd ze leefden en wat er op dat moment speelde in het land. Pas als je een duidelijk beeld hebt van de historische situatie, kun je de uitspraken van de retoren begrijpen. Zoals uitspraken van (bekende) mensen uit hun verband worden gerukt in de bladen van de boulevardpers, zo worden ook redevoeringen uit hun context gerukt, wanneer ze worden gelezen door iemand die geen enkele kennis heeft van de geschiedenis. Daarom is het belangrijk dat we ons eerst verdiepen in de historische context.

Cicero

Marcus Tullius Cicero leefde in de eerste eeuw voor Christus (106 tot 43). Deze eeuw is misschien wel de roerigste eeuw geweest die Rome ooit gekend heeft. In die tijd was Rome het centrum van de Republiek, die zich uitstreckte van het Iberisch Schiereiland tot de westkust van het hedendaagse Turkije. Rome was hét politieke en juridische aanspreekpunt. Als, bijvoorbeeld, een inwoner van de provincie Asia de gouverneur van zijn provincie wilde aanklagen, moest hij daarom helemaal naar Rome reizen.

Het grootste probleem van de Romeinse Republiek lag echter niet in haar omvang, maar in haar eigen bestuurlijke systeem. De meeste instellingen die nodig waren om een staat naar behoren te kunnen besturen ontbraken of waren niet voldoende sterk. Zo was er geen permanent ambtenarenkorps. Zelfs de twee consuls waren maar een jaar aan de macht, waarin zij elkaar om de maand als hoogste magistraat afwisselden. Slechts enkele functionarissen bij de schatkist hadden wél een vaste baan. Politici werden geacht hun eigen mensen steeds mee te nemen, wanneer ze in een functie kwamen of weer vertrokken om een provincie te gaan besturen. Bovendien was er geen politiemacht en omdat het ook aan gewapende soldaten niet toegestaan was de stad binnen te komen, kon de overheid moeilijk de openbare orde handhaven. Daartoe moest zij vaak zelf een van de knokploegen die de stad onveilig maakten, inhuren.

Het belangrijkste bestuursorgaan was uiteindelijk de senaat. In principe had de senaat slechts een adviesgevende functie, maar, omdat het het enige orgaan met een bestendig karakter was, was de feitelijke invloed van de senaat op het beleid behoorlijk groot. Het aantal senatoren was variabel: tijdens Cicero's jeugd waren er 'slechts' 300 senatoren, tegenover de 900 leden die een halve eeuw later onder Caesars bewind de banken van de senaat vulden. De senaat was van oudsher een vrij conservatieve instelling. Heel vroeger hadden alleen de allerrijksten tijd en geld genoeg om de akker, die bewerkt werd door hun slaven, te verruilen voor de politieke arena. De meeste senatoren in de eerste eeuw voor Christus stamden nog steeds af van een rijke familie. Deze aristocraten, die zichzelf *optimates* noemden, hadden de belangrijkste ambten in handen, wat op veel weerstand botste van de *populares*. Deze groep in de senaat kwam op voor de belangen van het volk -het *plebs*. Sommige rijke plebejische families werden na verloop van tijd tot de adelstand toegelaten, maar dat gebeurde zelden. Wat nog minder vaak gebeurde, was dat een *homo novus* –een 'nieuwe man', iemand die niet de juiste adellijke afkomst had, zoals Cicero – kon doordringen tot in de hoogste regionen van de politieke wereld.

Hoewel de Romeinse Republiek een rechtsstaat was, waren er geen openbare aanklagers en de rechters waren gekozen politici. Strafrechtelijke zaken werden meestal door professionele advocaten gevoerd. Deze advocaten kregen officieel niet betaald, maar vaak konden ze wel

rekenen op gunsten of giften. De jury bestond uit senatoren, die zeer gevoelig waren voor omkoping en natuurlijk verklaarden ze een aangeklaagde die één van hen was, ook niet zo snel schuldig. Dat de senatoren zo makkelijk om te kopen waren, heeft een diepere oorzaak: het was namelijk aan senatoren niet toegestaan om handel te drijven en voor hun politieke werk kregen ze ook niet betaald. Al het geld dat ze dus konden 'bijverdienen' was daarom welkom. Een ander probleem m.b.t. het recht was het feit dat constitutionele crises niet tot afschaffing van bestaande regelingen, maar juist tot de toevoeging van extra bestuurslagen leidden. Dit zorgde ervoor dat de grondwet steeds complexer werd.

Kortom: de Republiek was eigenlijk niet bestand tegen een plotselinge crisis, maar de Romeinen zelf geloofden heilig in 'hun' staatsvorm die "de beste politieke uitvinding was die de mens ooit had gedaan"¹. Tegen het einde van de tweede eeuw v.C. werden de eerste scheurtjes in het ideaal echter zichtbaar. Rond 130 (dus nog vóór Cicero's geboorte) ontstond er een groep van hervormingsgezinde burgers die pleitten voor revolutionaire veranderingen.

De twee grote problemen waarmee men te maken had, was een crisis in de landbouw en de veranderende rol van het leger. Deze twee problemen hadden sterk met elkaar te maken. Vanaf de stichting van de stad bestond het Romeinse leger voornamelijk uit boeren. Deze keerden terug naar hun velden na afloop van een veldtocht. Door de uitbreidingen van het grondgebied was er echter behoefte aan een blijvend leger. De soldaten werd een (kleine) boerderij beloofd, wanneer zij hun 25-jarig dienstverband zouden hebben voltooid. Er was echter een tekort aan land. Bovendien werden in de tweede eeuw de kleine landbouwbedrijfjes verdrongen door grootschalige veeteeltbedrijven die eigendom waren van de rijken. De boeren werden van hun land verdreven en kwamen naar de stad. De populatie van Rome nam daardoor sterk toe. In de stad was er echter een tekort aan werk voor al deze mensen. In theorie was de staat eigenaar van het meeste land in Italië en zou dit verdeeld kunnen worden onder de werkloze boeren in de stad en de terugkerende soldaten, maar de rijke, doch illegale, landbezitters die de boeren verdreven hadden, lieten zich niet zo makkelijk verjagen. Veel van deze mannen waren lid van de senaat en konden, door hun verzet tegen elk voorstel voor landhervorming, hun bezittingen veilig stellen.

In 133 v.C. kwam de vooraanstaande aristocraat Tiberius Sempronius Gracchus met een plan tot herverdeling van het land. Hij werd gesteund door een groep senatoren, maar werd uiteindelijk in opdracht van zijn tegenstanders om het leven gebracht. Vanaf zijn dood werden politieke meningsverschillen 'opgelost' met dodelijk geweld. De stemming in Rome werd steeds grimmiger. Bovendien kwam hier in 113 v.C. nog de dreiging van een nieuwe oorlog bij: twee grote Germaanse stammen rukten op en men vreesde dat zij Italië binnen zouden vallen.

Het was dus een roerige periode. In deze tijd stond de consul Gaius Marius op als de held van de Romeinen: hij moderniseerde het leger én diens tactieken. Hij zorgde ervoor dat de arme, landloze boeren in Rome als vrijwilligers het leger in konden gaan. Er was alleen nog één probleem: hij beloofde de 'nieuwe' soldaten een stuk land na afloop van hun dienstdaag. Om genoeg land voor de afzwaaiende soldaten te creëren, stichtte Marius koloniën.

In 100 v.C. trok de senaat de hervormingswetten weer in, nadat Marius in opspraak was geraakt². De grootste constitutionele en politieke problemen van die tijd bleven onopgelost.

¹ Citaat uit *Het Rome van Cicero*, A. Everitt, p. 30

² Sommige van de door Marius gestichte koloniën waren bestemd voor inwoners uit de geallieerde gemeenschappen. Hierdoor daalde zijn populariteit bij het chauvinistische Romeinse volk enorm. Bovendien had

Op deze manier zorgde de senaat er juist voor dat beide problemen alleen maar groter werden. De soldaten werden immers afhankelijk van hun legeraanvoerder en daarom werden deze aanvoerders erg machtig. Zij werden een factor om rekening mee te houden. Tot 91 leek het rustig in de Republiek, maar de grimmige sfeer bleef hangen.

In 91 v.C. pakten donkere wolken zich samen boven de Republiek. De bondgenoten binnen Italië pikten het niet langer dat hun het Romeinse burgerrecht bleef onthouden. De bloedige bondgenotenoorlog duurde tot 89, toen de Romeinen beloofden dat alle inwoners van Italië het Romeinse burgerrecht zouden krijgen, wanneer ze zich vrijwillig aan de Romeinen zouden overgeven.

Toch werd de situatie er niet beter op: de provincie Asia zorgde nu voor zorgelijke gezichten in Rome. Koning Mithridates van Pontus was Asia binnengevallen. Consul Cornelius Sulla had in 88 van de senaat de opdracht gekregen om orde op zaken te stellen. Marius was het echter niet eens met de benoeming van zijn aartsrivaal voor deze taak en hij wist via de volksvergadering zijn eigen benoeming door te drijven. Dit kon Sulla natuurlijk niet zomaar op zich laten zitten. Hij mobiliseerde daarom ook zijn eigen leger dat al gereed was gemaakt voor de tocht naar Asia. Sulla maakte nu met zijn soldaten eerst even een tussenstop in Rome³. Hij nam de stad in om orde op zaken te stellen. Hij doodde vele *populares* - aanhangers van Marius-, maar Marius zelf kreeg hij niet te pakken. Daarna herstelde Sulla - zoals het een echte *optimaat* betaamt- de macht van de senaat. In de vier jaren daarna wist hij Asia te heroveren. Sulla wist dat hij zo snel mogelijk weer terug moest keren naar Rome, waar de *populares* aan aanhang wonnen. Marius was weer tot consul benoemd, maar was kort daarop gestorven waardoor zijn mede-consul Cinna nu in feite de alleenheerschappij over de Republiek had. Nadat zij waren teruggekomen uit het oosten, versloegen Sulla's legioenen de troepen van de *populares*. In het najaar van 82 was Sulla opnieuw de machtigste man in Rome. Hij werd uitgeroepen tot dictator voor onbepaalde tijd. Als eerste liet hij veel van zijn politieke tegenstanders lynchen. Vervolgens breidde hij het aantal senatoren uit tot 600. Bovendien zorgde Sulla ervoor dat de macht van de volksvergadering en de volkstribunen zodanig werd ingeperkt dat zij feitelijk geen invloed meer hadden op de besluitvorming in de Republiek. Sulla trad vrijwillig terug in 79 v. C. en werd opgevolgd door nieuwe consuls.

Van 75 tot 66 was er een grote onrust in Italië zelf, maar ook over de grenzen heen. Koning Mithridates weigerde de afspraken die hij met Sulla had gemaakt, na te komen en viel de Republiek weer binnen. Mithridates had bovendien de zeerovers uit Cicilië op zijn hand die een gevaar waren op de zeeën. In 66 eindigden de vijandelijkheden tussen Mithridates en de Romeinen. In de Republiek zelf was het ook onrustig: de slaven kwamen in 73 v.C. onder leiding van Spartacus in opstand en zij trokken plunderend door Italië heen. Spartacus' slavenleger werd echter verslagen door Crassus en Pompeius. Dezen intimideerden de senaat met hun legers en dwongen een verkiezing tot consul af. Sulla's maatregelen werden weer herroepen en zo was de situatie weer dezelfde als in 82. Tijdens het consulaat van Crassus en Pompeius in 70 v.C. laaide de strijd tussen de *optimates* en de *populares* op als nooit tevoren.

Dit was de situatie in de tijd waarin Cicero het hoogtepunt van zijn politieke carrière zou beleven. Dit was zijn Rome, zijn toekomst. Hij was in 75 al lid geworden van de senaat en in

Marius een aantal soldaten naar het Forum geleid om daar een opstootje tegen zijn hervormingswetten neer te slaan. Marius raakte toen niet alleen uit de gunst bij het volk, maar ook bij de heersende klasse.

³ Het was verboden om met een leger dat niet ontbonden was, de stad Rome binnen te komen. Sulla overtrad hier dus de wet.

die tijd heeft hij de moeilijkste en donkerste jaren van Rome meegemaakt. In 63 v.C. wordt hij uiteindelijk consul, maar de situatie is dan nog steeds dezelfde.

Obama

Cicero kwam in een lastig parket terecht als senator, maar ook als consul. Ook Obama leeft in een tijd waarin er onrust en angst onder het volk leeft. Er zijn nu gelukkig geen politici meer die hun tegenstanders laten vermoorden om ze monddood te maken, maar de 21^e eeuw heeft zo zijn eigen problemen. Ik benoem nu de grote issues die speelden toen Obama nog campagne aan het voeren was tijdens de voorverkiezingen, eind 2007, begin 2008.

De vorige president van Amerika, George W. Bush, heeft na de aanslagen op de Twin towers en het Pentagon in 2001 Afghanistan aangevallen, omdat daar de ‘as van het kwaad’ zou zijn. Daar zouden de terroristen worden getraind om aanslagen te plegen. In zijn volgende regeringsperiode viel hij ook Irak binnen. Bush dacht de klus ‘wel even te klaren’, maar dat viel behoorlijk tegen. De Amerikanen vechten nog steeds in beide landen en het ziet er niet naar uit dat ze winnen. De houding van het volk tegenover de oorlog is door de grote verliezen en de kosten niet meer zoals in het begin. Men is het zat dat er steeds meer militairen naar het Midden-Oosten worden gestuurd en daar ook omkomen.

Om die oorlogen te kunnen financieren heeft de Amerikaanse overheid astronomische bedragen moeten lenen. Het begrotingstekort was tot een recordhoogte gestegen. De absolute staatsschuld van de Verenigde Staten is de grootste staatsschuld ter wereld. Toen kwam ook de kredietcrisis om de hoek kijken. Terwijl Obama nog campagne aan het voeren was, kwamen er al Amerikanen in de problemen bij de aflossing van hun hypotheekrente. Toen bleek dat een groot aantal Amerikanen hun lening niet meer konden terugbetalen, kwamen de banken in de problemen, omdat zij de hypotheeken hadden doorgeleend aan andere banken. Er ontstond groot wantrouwen tussen de financiële instellingen. Zij durfden elkaar ook geen geld meer uit te lenen. Hierdoor daalde ook het vertrouwen van beleggers en uiteindelijk kwam een aantal banken in serieuze financiële problemen. Dat is natuurlijk geen ideaal voor een land dat al zo'n grote staatsschuld heeft.

Daarnaast is er in de Verenigde Staten behoorlijk wat te doen om de kwaliteit van onderwijs en gezondheidszorg. Het onderwijs dat door de staat werd aangeboden was kwalitatief veel minder goed dan het onderwijs op privé-scholen. Het schoolgeld voor zo'n privé-school is voor veel ouders echter onbetaalbaar. Ook in de gezondheidszorg zijn er problemen. De meeste ziekenhuizen behoren tot de private sector en de kosten voor een ziekenhuisopname zijn dan ook erg hoog –vaak onbetaalbaar voor de gemiddelde niet- of onderverzekerde Amerikaan.

Dit waren de grote problemen in de tijd dat Obama streed om het presidentskandidaatschap. Daar moest hij op inspelen en dat zouden ook de problemen zijn die hij zou moeten aanpakken als hij president zou worden. Het is misschien niet zo spectaculair als wat Cicero allemaal mee moest maken, maar toch kun je zeggen dat zij zich allebei in een crisissituatie hebben bevonden en dat zij zich daarbij als ‘redder’ van het land opwerpen. Cicero doet mee aan de consulverkiezingen en Obama is in de race voor het presidentschap. In dat opzicht verschillen hun posities niet zoveel van elkaar. Ook in een ander opzicht hebben deze twee *rhetores* een overeenkomst: Cicero was de eerste *homo novus* die consul werd en Obama werd uiteindelijk de eerste Afro-Amerikaanse president van de Verenigde Staten. Eeuwen zijn ze van elkaar verwijderd, maar toch hebben ze zulke bijzondere overeenkomsten.

Retorica in theorie

Kort overzicht van de theorie van de klassieke retorica

Voordat we de redevoeringen van Cicero en Obama retorisch kunnen analyseren en beoordelen naar klassieke maatstaven, moeten we die klassieke theorie eerst bekijken. Tot de klassieke retorica worden geschriften vanaf de vierde eeuw v.C. tot en met het handboek van Quintilianus (95 n.C.) gerekend. Ook de handboeken van Cicero behoren tot deze categorie. Ik heb er echter voor gekozen om ‘mijn’ klassieke retorica te beperken tot vóór Cicero. Anders zou je “de maatstaf waarmee je wilt meten, kromtrekken”⁴.

De retorica is de leer van de welsprekendheid. Het beslaat alle aspecten die een rol spelen bij redevoeringen. Van de inhoud tot en met de presentatie: de klassieke retorici hadden er aandacht voor en gaven adviezen in handboeken.

In de klassieke retorica worden drie typen situaties besproken, te weten: rechtszaken, politieke vergaderingen en gelegenhedsbijeenkomsten. Dit waren de meest voorkomende situaties in de klassieke oudheid waarin men behoefte had aan een goede redevoering. In rechtszaken moesten de advocaat en de aanklager alles uit de kast halen om de rechter van het standpunt van een van hen te overtuigen. Bij politieke vergaderingen ging het meestal om wetsvoorstellen die verdedigd of aangevallen moesten worden om zo de uitslag van de uiteindelijke stemming te beïnvloeden. Wanneer iemand een lof- of schimprede hield, behoorde dat tot de gelegenhedsrede. Het doel van deze rede is -anders dan in rechtszaken of politieke situaties- niet de stemprocedure beïnvloeden, maar het verwoorden van de gemeenschappelijke gevoelens van zijn publiek.

Behalve dat een redenaar rekening moet houden met de situatie waarin hij spreekt, heeft hij zich ook aan de basisvoorwaarden van een retorische tekst te houden. Een rhetor moet namelijk de aandacht van zijn gehoor trekken en ook houden. Bovendien moet hij ervoor zorgen dat men een juist begrip krijgt van de boodschap die hij wil overbrengen. Ten slotte moet hij door zijn publiek geloofd worden. Als niemand zijn betoog aanvaardt, kan hij ook niet overtuigen.

Naast basisvoorwaarden voor de tekst, zijn er ook opgaven waarvoor een redenaar staat bij het voorbereiden en -uiteindelijk- voordragen van zijn redevoering. Deze taken zijn *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria* en *actio*. *Inventio* duidt op het vinden en bedenken van de inhoud van het betoog. Daar horen ook het bepalen van een standpunt en het zoeken naar en vinden van argumenten bij. De inhoud die gevonden is moet op volgorde worden gezet: *dispositio*. Daarna moet de geordende inhoud mooi worden verwoord. Dat gebeurt bij de *elocutio*. Om uiteindelijk een goede presentatie te kunnen houden, is de *memoria* heel belangrijk: het uit het hoofd leren van het betoog. Een rhetor die zijn tekst uit zijn hoofd kent, komt immers veel deskundiger over op zijn gehoor dan iemand die zijn uitgeschreven betoog slechts voorleest. De laatste taak van de redenaar is natuurlijk de *actio*: het voordragen van zijn betoog.

De vorm van een betoog heeft ook invloed op de overtuigingskracht, maar de kracht van de argumenten is vaak de doorslaggevende factor. De klassieke retorici hadden daarom ook de meeste aandacht voor de effectieve argumenten. Dit onderdeel hoort bij de *inventio*, de eerste taak van de redenaar. In theorie is het dus voldoende om genoeg sterke argumenten op te

⁴ Citaat van Aristoteles uit zijn *Rhetorica*, dat overigens geen direct verband heeft met de context.

sommen om het publiek te overtuigen, maar in de praktijk blijkt dat dit meestal niet toereikend is. Daarom maakt de klassieke retorica onderscheid tussen argumentatieve en niet-argumentatieve middelen. Daaronder vallen inleidende en afsluitende opmerkingen, achtergrondinformatie én irrationele persuasie-middelen. Deze laatste categorie omvat het *ethos* van de spreker en het bij het publiek opgewekte *pathos*. *Ethos*, dat letterlijk ‘karakter’ betekent, staat voor de indruk die de spreker maakt. *Pathos*, emotie, staat daarentegen voor de gevoelens die de redenaar bij zijn gehoor weet los te maken. ‘Humor’ wordt overigens ook als een vorm van *pathos* gezien.

Aristoteles meende dat *ethos* meer effect had dan *pathos* of *logos* (de argumentatie). Hij definieerde *ethos* als de indruk die de spreker tijdens de voordracht bij het publiek opbouwt. *Ethos* heb je dus niet, het wordt je toegeschreven! Het publiek beoordeelt de redenaar op drie indrukken: deskundigheid, eerlijkheid en welgezindheid. Als een spreker kan tonen dat hij een grote kennis van het onderwerp heeft, komt hij deskundig over en is het publiek dus eerder geneigd om hem te geloven. Ook eerlijkheid is een factor waar het publiek tijdens een voordracht op let. Wanneer de rhetor een onvolledige of eenzijdige benadering van het onderwerp tentoonstelt, zal hij daar door zijn toehoorders op worden afgerekend. Tenslotte preferereert het publiek sprekers die hun welgezin lijken.

In politieke situaties was *ethos* erg belangrijk, *pathos*, echter, werd vaak ingezet bij rechtszaken. Advocaten en aanklagers probeerden respectievelijk medelijden en verontwaardiging bij de rechters en het publiek op te wekken om hen zo te kunnen overtuigen van hun standpunt. De aanklager probeert de misdaad en de beklaagde zo gruwelijk en wreed mogelijk af te schilderen, terwijl de advocaat juist medelijden met de beklaagde probeert op te roepen. In politieke redevoeringen werd *pathos* ook wel gebruikt, zij het in mindere mate. Hierbij werden vaak emoties als vaderlandsliefde, angst en hoop opgeroepen.

Wanneer de inhoud van het betoog was bepaald, kon de redenaar het betoog gaan vormgeven. Allereerst wordt de inhoud geordend. Vaak gebruikt men de ‘nestoriaanse opstelling’⁵ van argumenten, d.w.z.: de sterke argumenten worden aan het begin en eind van een betoog geplaatst en de zwakkeren daartussenin. De redenaar probeert zijn betoog zó vorm te geven dat hij zoveel mogelijk aandacht, begrip en aanvaarding kan verkrijgen. Volgens Hermagoras van Temnos (150 v. Chr.) is dit de ‘beste’ opbouw van een rede (in een rechtszaak):

- 1 **Exordium** (inleiding)
aandacht trekken, begrip mogelijk maken en het gehoor welwillend stemmen
- 2 **Narratio** (chronologische vertelling)
feiten over het wie, wat, waarom, etc.
- 3 **Propositio** (stellingname)
hoofdstandpunt van het betoog openbaar maken
- 4 **Partitio** (aankondiging van de indeling van de argumenten)
enumeratie van de hoofdonderdelen van de argumentatio
- 5 **Argumentatio** (argumentatie) omvat:
 - Confirmatio** (bewijsvoering vóór het standpunt)
 - Refutatio** (weerlegging van tegenargumenten)
- 6 **Digressio** (uitweiding) *dit kan bijvoorbeeld een algemene beschouwing over de verderfelijkeheid van de misdaad zijn, zonder dat er aandacht aan de zaak zelf besteed wordt*
- 7 **Peroratio** (slot)
samenvatting van de propositio, partitio en argumentatio en emotionering van de rechters

⁵ Nestor was een van Homeros’ helden in zijn *Ilias*. Nestor stond erom bekend dat hij zijn sterkste mannen op de vleugels opstelde en de zwakkeren in het midden. Zo werd een maximale slagkracht gerealiseerd.

Het schema van Hermagoras laat zien hoe een klassieke strafrede over het algemeen was opgebouwd. Het was dus geen voorschrift waaraan redenaars zich moesten houden, maar slechts een analyse van de meest toegepaste strategie van *dispositio*. Er waren natuurlijk ook variaties op deze indeling: een advocaat kan bijvoorbeeld de *narratio* en de *confirmatio* laten vervallen, omdat de aanklager het verhaal al heeft verteld en de aangeklaagde bovendien slechts het ongelijk van de andere partij hoeft aan te tonen; daarom is een eigen *confirmatio* ook overbodig.

Ook bij andere situaties vind je variaties op de strafrechtelijke indeling van het betoog. In gelegenheidsredes lopen de *narratio* en *argumentatio* door elkaar heen. De spreker beschrijft typerende voorvallen om zijn stelling te beargumenteren. In een politieke toespraak kan de spreker bijvoorbeeld de *narratio* weglaten, want deze is niet genoodzaakt om een uiteenzetting van een misdrijf te geven. De redenaar moet soms echter wel wat informatieve passages toevoegen aan zijn betoog. Wanneer hij bijvoorbeeld pleit voor een verandering van het beleid, moet hij het oude beleid beschrijven en zijn eigen voorstel uiteenzetten. Verder dienen de emoties die in de *peroratio* van de strafrede worden opgeroepen, te worden vervangen door ‘politieke emoties’, zoals vaderlandsliefde, maar ook bezorgdheid als het voorstel tot beleidsverandering niet wordt aangenomen.

Nadat de spreker zijn inhoud geordend heeft, moet hij zijn gedachten nog verwoorden. De manier waarop hij zijn argumenten onder woorden brengt, kan veel invloed hebben. Een spreker die de juiste keuzes maakt in het verwoorden, kan succesvoller zijn dan een ander die retorisch veel minder sterk is. Cicero zelf was er van overtuigd dat hij zijn succes als redenaar meer aan zijn stijl dan aan zijn argumentatie te danken had. In principe kan ieder mens met een gezond stel hersens wel een goede inhoud vinden en deze ordenen. Bij de verwoording daarvan komt echter iets anders kijken: talent. De klassieke retorici zagen de *elocutio* dan ook als het eigenlijke gebied van de retorica. De verwoording valt uiteen in twee delen: de leer van de stijldeugden en de leer van de stijsoorten.

De leer van de vier stijldeugden omvat vier eisen die aan de verwoording van een betoog kunnen worden gesteld om het betoog zo effectief mogelijk te maken. Deze stijldeugden zijn correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid. Ten eerste moet een rede taalkundig in orde zijn. Als dat immers niet zo is, doet dat afbreuk aan het *ethos* van de spreker.

Ten tweede moet het publiek het betoog kunnen begrijpen om uiteindelijk overtuigd te kunnen worden. Onduidelijkheid kan men vermijden door niet al te lange zinnen of tangconstructies te gebruiken en door het gebruik van ‘moeilijke’ woorden te beperken. Duidelijkheid is in een redevoering dus erg belangrijk, behalve als de boodschap erg gevoelig ligt. Dan is het beter dat de redenaar niet al te duidelijk is.

Ten derde moet een redenaar ervoor zorgen dat de rede aantrekkelijk is voor het publiek om naar te luisteren. Hij moet zijn gehoor blijven boeien. Een aantrekkelijke stijl helpt mee om de aandacht vast te houden. Door beeldspraak en stijlfiguren te gebruiken kan de spreker het publiek meevoeren en overtuigen. Hij moet er slechts op letten dat de vorm de inhoud blijft volgen. Bij een kleine zaak passen bijvoorbeeld geen uitbundige stijlfiguren, maar wanneer het landsbelang op het spel staat, zijn deze uitingen juist wel op hun plaats.

Naast het correct, duidelijk en aantrekkelijk formuleren van het betoog, moet de redenaar er ook voor zorgen dat de rede passend verwoord is. Daarbij moet hij ervoor zorgen dat de

verwoording zowel tekst-intern als tekst-extern passend is. Allereerst moet de formulering passen in de context –tekst-interne passendheid. Het afwisselen van informele en zakelijke formuleringen in dezelfde passage is uit den boze. Er is sprake van tekst-externe passendheid, wanneer de stijl goed aansluit op het betooggenre, het publiek en het deel van het betoog. Zo is het bij een uiterst delicate kwestie van belang dat de redenaar niet te duidelijk is –zoals al eerder is vermeld. Een spreker die veel grappen maakt bij een grafrede, wordt meestal ook niet erg gewaardeerd.

De leer van de stijlsoorten onderscheidt drie niveaus van stijl in een betoog: de lage stijl, de middenstijl en de hoge stijl. De lage stijl bevat weinig tot geen stijlfiguren en is daarom zeer geschikt om te informeren. Het publiek zal namelijk niet meegevoerd worden door de aantrekkelijke stijl en kan zich daarom volledig concentreren op de feitelijke boodschap van de spreker. De lage stijl is erg geschikt voor de *narratio* en de *argumentatio*. De middenstijl bevat al wat meer stijlfiguren, hetzij van een gematigde aard. Deze stijl is aantrekkelijk voor het publiek dat door deze stijl vermaakt wordt. Deze stijl is voornamelijk terug te vinden in het *exordium* en de *digressio*, maar soms ook in de *narratio*. Het gebruik van veel meeslepende stijlfiguren karakteriseert de hoge stijl. Dit stijlniveau is niet alleen zeer aantrekkelijk, maar werkt ook emotionerend. We vinden deze stijl dan ook terug in het *exordium*, maar voornamelijk in de *peroratio*.

Nadat de redenaar de inhoud van zijn betoog gevonden, geordend en verwoord had, moest hij de tekst uit het hoofd leren om deze uiteindelijk te kunnen voordragen. De voordracht is laatste taak van de redenaar. In de klassieke Oudheid was een van de grootste uitdagingen voor een spreker om met zijn stem een groot aantal toehoorders te bereiken. Bovendien zijn klank en ritme ook erg belangrijk. Net als dichters, wijken de redenaars af van de normale woordvolgorde ter wille daarvan, maar zij zorgen er wel voor dat zij niet dezelfde metra als die dichters gebruiken. Moderne redenaars hebben het in dat opzicht veel gemakkelijker, aangezien aan hen technische hulpmiddelen zoals microfoons ter beschikking staan. De klassieke retorici besteedden veel tijd aan het geven van adviezen voor de presentatie. Deze adviezen hadden niet alleen betrekking op het stemgebruik, maar ook op lichaamstaal. Van vingerstanden tot wenkbrauwstanden en de beweging van de voeten: alle lichaamsdelen kwamen hierbij aan de orde.

Ook de voordracht moet zo goed mogelijk aan de vier deugden correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid voldoen. Correctheid houdt nu in dat de spreker een standaarduitspraak –dus zonder accent- moet hebben en wat betreft lichaamstaal moet hij zich beschaafd gedragen. Duidelijkheid bereikt een spreker door een goede articulatie, voldoende volume, een goed te volgen tempo en correct geplaatste klemtonen. De redenaar kan zijn relaas ondersteunen met gebaren om de boodschap duidelijk(er) te maken. De voordracht is aantrekkelijk, wanneer de spreker in tempo en toon afwisselt, oogcontact met het publiek heeft, of er simpelweg goed uitziet. Daarnaast moet de voordracht ook passend zijn. Het moet passen bij de *rhetor* zelf, bij het publiek en de gelegenheid. Wanneer een voordracht daaraan voldoet, is deze extern passend. Een voordracht is intern passend wanneer stemgebruik en houding in overeenstemming zijn met de passages die worden uitgesproken.

Nu hebben we een goed beeld van de klassieke retorica van de *inventio* tot en met de *actio*. We hebben nu genoeg kennis om de twee *rhetores* erbij te gaan halen en hun werk onder de loep te nemen.

De casus: Cicero

De kenmerken van Cicero's redevoeringen en zijn toepassing van de klassieke 'regels'

Om iets over de kenmerken van Cicero's redevoeringen te kunnen zeggen, moeten we eigenlijk met een voorbeeld werken. Ik heb Cicero's *Oratio in Catilinam I* gekozen als materiaal om mijn retorische analyse op los te laten, omdat deze redevoering één van Cicero's meer politieke toespraken is en zodoende makkelijker vergeleken kan worden met Obama's redevoeringen die immers ook politiek getint zijn. Bovendien heeft Cicero deze redevoering gehouden op het hoogtepunt van zijn politieke carrière. Dit zal later bovendien een omslagpunt in zijn leven blijken.

De *Oratio in Catilinam I* van Cicero moeten we plaatsen in het jaar van zijn consulschap. Voor Cicero moest dit zijn triomfjaar worden: 63 v. Chr. Bij de verkiezingen was zijn belangrijkste opponent Lucius Sergius Catilina. Deze werd er echter van verdacht dat hij met revolutionaire plannen rond zou lopen. Deze smet op Catilina kwam Cicero natuurlijk goed uit en hij maakte daar in zijn verkiezingscampagne ook handig gebruik van. Zelfs toen hij uiteindelijk het consulaat bereikt had, liet hij geen mogelijkheid onbenut om Catilina zwart te maken, toen deze zich voor het volgende jaar opnieuw kandidaat had gesteld voor het consulaat. 'Gelukkig' kreeg Cicero bewijs in handen dat Catilina inderdaad een staatsgreep wilde plegen en hem wilde doden. Hij confronteerde Catilina met de bewijzen in een rede tot de senaat: de *Oratio in Catilinam*.

Op 8 november roept Cicero de senaat bijeen in de tempel van Jupiter Stator op de Palatijn. Deze tempel was namelijk door zijn hoge ligging beter te beveiligen dan de curia op het lager gelegen Forum Romanum. Ook Catilina komt naar de vergadering en nietsvermoedend neemt hij plaats op een bank. Dan verlaten de senatoren naast hem hun zitplaatsen. Catilina zit nu alleen op de bank en Cicero neemt het woord om te beginnen aan zijn eerste *Oratio in Catilinam*.

De *Oratio in Catilinam* behoort niet zozeer tot de gebruikelijke typen redevoeringen. Het is immers geen pleidooi voor de rechtbank of een gelegenheidsrede. Deze redevoering is een zogenaamde *oratio invectiva*, een redevoering die tot doel heeft een persoon of zaak met alle mogelijke middelen publiekelijk naar beneden te halen. Cicero's *Oratio in Catilinam* heeft echter zeker ook een politiek tintje. Catilina was immers zijn rivaal in de verkiezingen geweest en dus wilde Cicero hem 'onschadelijk maken'. Cicero schildert Catilina dan ook af als de grootste staatsvijand die de republiek ooit gekend heeft en hoopt op deze manier ook op goedkeuring voor het ter dood laten brengen van Catilina, zonder dat daar enige vorm van proces aan voorafgaat.

Op de volgende pagina's laat ik de tekst van het *exordium* en caput 18 in het Latijn en in vertaling zien. Met kleuren heb ik bovendien een aantal opvallende stijlfiguren in de tekst aangegeven. Daarna ga ik verder met de beantwoording van de deelvraag.

Cicero – Oratio In Catilinam I (1-5;18)

[1] I. Quo usque tandem abutere, **Catilina**, patientia **nostra**? quam diu etiam furor iste **tuus** **nos** eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? **Nihil**ne **te** nocturnum praesidium Palati, **nihil** urbis vigiliae, **nihil** timor populi, **nihil** concursus bonorum omnium, **nihil** hic munitissimus habendi senatus locus, **nihil** horum ora voltusque moverunt? Patere **tua** consilia non sentis, constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem **tuam** non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem **nostrum** ignorare arbitraris? [2] **O tempora, o mores!** Senatus haec intellegit. Consul videt; **hic tamen vivit**. Vivit? immo vero **etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unum quemque nostrum**. **Nos** autem fortes viri satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem **te, Catilina**, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in **te** conferri pestem, quam **tu** in **nos** [omnes iam diu] machinaris.

[3] **An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum rei publicae privatus interfecit; Catilinam orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus?** Nam illa nimis antiqua **praetereo**, quod C. Servilius Ahala Sp. Maelium novis rebus studentem manu sua occidit. **Fuit, fuit** ista quondam in hac re publica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum quam acerbissimum hostem coercerent. Habemus senatus consultum in **te, Catilina**, vehemens et grave, non deest rei publicae consilium neque auctoritas huius ordinis; **nos, nos**, dico aperte, consules desumus.

[4] II. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid res publica detrimenti caperet; nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspensiones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, maioribus, occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. **Simili senatus consulto C. Mario et L. Valerio consulibus est permessa res publica; num unum diem postea L. Saturninum tribunum pl. et C. Servilium praetorem mors ac rei publicae poena remorata est?** At [vero] **nos** vicesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim huiusce modi senatus consultum, verum inclusum in tabulis tamquam in vagina reconditum, quo ex senatus consulto confestim **te** interfectum esse, **Catilina**, convenit. Vivis, et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, **patres conscripti**, me esse clementem, cupio in tantis rei publicae periculis me non dissolutum videri, **sed iam me ipse inertiae nequitiaeque condemno**.

[5] Castra sunt in Italia contra populum Romanum in Etruriae faucibus conlocata, crescit in dies singulos hostium numerus; **eorum autem castrorum imperatorem ducemque hostium intra moenia atque adeo in senatu videtis** intestinam aliquam cotidie perniciem rei publicae molientem. Si **te** iam, **Catilina**, comprehendi, si interfici iussero, credo, erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me quam quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiere, cum iam nemo **tam improbus, tam perditus, tam tui similis** inveniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur.

[18] Quae tecum, **Catilina**, sic agit et quodam modo tacita loquitur: "**Nullum** iam aliquot annis facinus exstitit nisi per te, **nullum** flagitium sine te; **tibi** uni multorum civium neces, **tibi** vexatio direptioque sociorum inpunita fuit ac libera; tu non solum ad neglegendas leges et quaestiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam

ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli; nunc vero me totam esse in metu propter unum te, quicquid increpauerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quam ob rem discede atque hunc mihi timorem eripe; si est verus, ne opprimar, sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam."

Legenda

- Retorische vragen	- Trikolon
- Quaestie	- Fictio personae
- Aanspreking	- Praeteritio
- Inclusief 'we'	- Antithese
- Exclamatie	- Anafoor

Vertaling (1-5;18)

(uit: 'Catilina; een Romeinse desperado' door F. Ahlheid)

[1] Hoe lang nog, Catilina, zul je ons geduld misbruiken? Hoelang ook zal die razernij van jou met ons de spot drijven? Tot welk einde zal jouw teugelloze brutaliteit paraderen? Hebben de nachtelijke militaire bezetting van de Palatijn, de bewaking van de stad, de angst van het volk, de gezichten en gelaatstrekken van deze mensen hier dan totaal geen indruk op jou gemaakt? Merk je niet dat jouw plannen bekend zijn, zie je niet dat jouw complot door de kennis van al deze mensen hier al aan handen gebonden is? Wat je de vorige nacht, wat je de nacht daarvoor hebt gedaan, waar je bent geweest, wie je bijeengeroepen hebt, wat voor een plan je hebt opgevat- wie van ons, denk je, weet dat niet?

[2] O tijden, o zeden! De senaat begrijpt dit, de consul ziet het; toch leeft hij hier. Leeft hij? Sterker nog, hij komt zelfs in de senaat, hij neemt deel aan de openbare besprekingen, hij wijst met zijn blik een ieder van ons aan en bestemt hem voor de dood. Het schijnt echter, dat wij als dappere mannen onze plicht ten opzichte van de stad doen, als wij de razernij en de wapens van hem daar vermijden. Jij had, Catilina, allang op bevel van de consul ter dood gebracht moeten worden; het verderf dat jij tegen ons allen allang beraamd had, had tegen jou gericht moeten worden.

[3] Heeft soms niet de zeer aanzienlijke man Publius Scipio, pontifex maximus, Tiberius Gracchus, die de positie van de staat maar een beetje aan het wankelen bracht, als ambteloos burger gedood, terwijl wij, als consuls, Catilina zullen verdragen, die de hele wereld met dood en brandstichtingen wil verwoesten? Want ik ga voorbij aan die te oude feiten, namelijk dat C. Servilius Ahala Sp. Maelius met eigen hand gedood heeft, toen deze revolutionaire neigingen had. Eens bestond, ja bestond die moed in deze staat, dat dappere mannen een verderfelijke burger met scherpere straffen in toom hielden dan de bitterste vijand. Wij hebben een senaatsbesluit tegen jou, Catilina, ingrijpend en verpletterend, het ontbreekt de staat niet aan inzicht of het gezag van deze stand hier: wij, wij –ik zeg het openlijk- de consuls schieten tekort.

[4] Eens heeft de senaat besloten, dat de consul Lucius Opimius erop moest toezien, dat de staat geen enkele schade zou lijden: er verstreek geen nacht; Gaius Gracchus werd gedood wegens bepaalde vermoedens van opstandigheid, terwijl zijn vader, grootvader en voorouders beroemd waren, de oud-consul Marcus Fulvius is samen met zijn kinderen gedood. Door een gelijksoortig senaatsbesluit is het wel en wee van de staat toevertrouwd aan de consuls Gaius Marius en Lucius Valerius: heeft soms de dood en de straf van staatswege de volkstribuun

Lucius Saturninus en de praetor C. Servilius nog een dag op zich laten wachten? Maar wij laten echter al negentien dagen de scherpste van het gezag van dezen hier bot worden. Wij hebben immers een dergelijk senaatsbesluit, maar opgesloten in het archief, alsof het opgeborgen is in de schede van een zwaard, een senaatsbesluit, op grond waarvan jij, Catilina, onmiddellijk gedood had moeten worden. Jij leeft en leeft niet om je brutaliteit neer te leggen, maar om die te versterken. Ik wil, heren senatoren, mild zijn, ik wil in zo grote gevaren van de staat niet nonchalant lijken, maar ik veroordeel mezelf al om mijn traagheid en slapheid.

[5] Er is in Italië een kamp opgericht tegen het Romeinse volk in de bergpas op de grenzen van Etrurië, met de dag neemt het aantal vijanden toe; maar de bevelhebber van dat kamp en leider van de vijanden ziet u binnen de muren en zelfs in de senaat dagelijks een verderf van binnenuit voor de staat beramen. Als ik jou, Catilina, nu al zal laten oppakken, zal laten doden, zal ik –geloof ik- moeten vrezen, dat alle goede mensen niet eerder zeggen dat dit door mij te laat is gedaan dan dat iemand zegt dat het te wreed is gebeurd. Maar ik word er om een duidelijke reden nog niet toe gebracht om dit wat allang had moeten gebeuren, te doen. Je zult dan pas gedood worden, wanneer niemand zo snood, zo verdorven, zo jouw gelijke, meer gevonden kan worden, die niet erkent dat dit terecht gebeurd is.

[18] Dit (vaderland) richt zich tot jou, Catilina, en spreekt om zo te zeggen ‘zwijgend’: “Er is nu al vele jaren lang geen enkele misdaad voorgekomen behalve door jou, geen enkele wandaad zonder jou; voor jou alleen is het vermoorden van vele burgers, voor jou de kwelling en plundering van bondgenoten ongestraft en vrij geweest; jij bent in staat geweest om niet alleen de wetten en gerechtelijke onderzoeken aan je laars te lappen, maar ook om ze ineffectief te maken en te torpederen. Die vroegere daden heb ik, hoewel ze niet te dragen waren, toch, voor zover ik kon, verdragen; nu echter is het niet te verdragen, dat ik geheel in angst zit wegens jou alleen, dat bij het minste gerucht Catilina gevreesd wordt, er geen enkel plan tegen mij opgevat kan worden, dat losstaat van jouw misdadigheid. Ga daarom weg en ontnem mij deze angst: als die echt is, om te vermijden dat ik overweldigd word, maar als die ongegrond is, om ervoor te zorgen, dat ik eindelijk eens ophoud te vrezen.”

Ordening

In de vorige deelvraag is de klassieke indeling van een redevoering besproken. Natuurlijk hadden niet alle redevoeringen van Cicero dezelfde indeling –zijn *Pro Milone* is zelfs een veelgebruikt voorbeeld van afwijking in de standaard ordening-, maar de ordening is wel van belang bij de retorische analyse. De manier waarop een betoog is opgebouwd, ondersteunt de boodschap en de overtuigingskracht van de spreker.

Het eerste deel van een redevoering is het *exordium*. Bij deze redevoering duurt de inleiding tot de zesde caput. In de eerste vijf capita gebruikt Cicero veel lange zinnen met veel stijlfiguren. Hij spreekt Catilina rechtstreeks aan en zaagt de poten onder diens stoel vandaan door hem meteen een reeks retorische vragen voor de voeten te werpen. Hij gaat nog niet zozeer in op zijn uiteindelijke standpunt, maar probeert al wel zijn gehoor te emotioneren. In de zesde caput worden zijn zinnen korter, meer staccato en begint hij met een opsomming van de (mis)daden van Catilina. Dat zijn toch signalen dat daar het *exordium* eindigt en de *narratio* begint.

De *narratio* volgt dus op het *exordium* en geeft kort en bondig aan waarvan Cicero Catilina beschuldigt. Hij vertelt over het wie, wat, waar en waarom van de samenzwering van Catilina. De *narratio* loopt door tot caput 10, waar Cicero al zijn gedachten ‘samenvoegt’ in de *propositio*. Daar neemt hij écht stelling tegen Catilina. Het eerste woord van dat gedeelte van het betoog: *haec* wijst ook terug naar het voorgaande en daarmee neemt Cicero dus eigenlijk al afstand van de feitelijke *narratio*. Even later roept Cicero Catilina op om de stad te verlaten: “*Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, egredere aliquando ex urbe; patent portae; proficiscere.*”⁶ De laatste zin van de *propositio* eindigt met een trikolon, die zijn standpunt bevestigt: “[...]non feram, non patiar, non sinam.”⁷

Na de *propositio* belanden we bij de kern van een betoog: de *argumentatio*. Cicero geeft van 11 tot en met 31 redenen waarom er volgens hem met Catilina moet worden afgerekend. Volgens de klassieke indeling zou er een *digressio* op de *argumentatio* ‘moeten’ volgen, maar aangezien dit geen rede voor een rechtbank is, is een *digressio* eigenlijk overbodig.

Bij 32 begint de *peroratio*. In 31 heeft Cicero zijn laatste argument in de strijd gegooid en nu kan hij nog even retorisch vlammen in de *peroratio*. Cicero komt terug op zijn oorspronkelijke standpunt in een uitroep tot de goden –in het bijzonder Jupiter. De eerste zin uit 32 bevat een reeks coniuunctivi van aansporing. De *peroratio* is natuurlijk uitermate geschikt om je toehoorders op te roepen om actie te ondernemen. Cicero vraagt indirect steun voor zijn voorstel aan de senatoren. Indirect, omdat hij zijn verzoek eigenlijk tot de goden richt. De *peroratio* van deze *Oratio in Catilinam* is vrij kort voor een redenaar zoals Cicero, maar is in dit geval wel op zijn plaats. Cicero laat op die manier zien dat hij geen woorden meer vuil wil maken aan het onderwerp. Bovendien is een kort, maar duidelijk appèl aan het einde van zo’n lange rede zeer overtuigend. Door een kort slot komt de spreker eerlijk, duidelijk en bovenal daadkrachtig over op zijn publiek.

⁶ Vertaling: “En wanneer deze dingen zo zijn, Catilina, ga verder, hoe je begon, ga ooit weg uit de stad; de poorten staan open; verdwij!”

⁷ Vertaling: “Ik zal het niet verdragen, ik zal het niet toestaan, ik zal het niet tolereren.”

Inleiding en slot

De inleiding en het slot zijn de meest publiekgerichte delen van een redevoering. Daarom beginnen we de inhoudelijke analyse bij deze twee delen.

In de inleiding weet Cicero al meteen de aandacht van zijn publiek te trekken door Catilina rechtstreeks aan te spreken en retorische vragen te stellen. Hij valt met de deur in huis en dat zorgt ervoor dat alle toehoorders meteen al hun aandacht bij zijn redevoering kunnen houden. Bovendien creëert Cicero ook al meteen een ‘wij-gevoel’. In zijn eerste retorische vraag spreekt hij over *patientia nostra* – óns geduld- en daarmee schept hij dus een band tussen het publiek en zichzelf en maakt hij de kloof tussen hen en Catilina groter. In het vervolg van de rede blijft hij onderscheid maken tussen ‘wij’- de senatoren, het volk en Cicero- en ‘jij’- Catilina. Daarnaast stemt Cicero het publiek, dat voornamelijk bestond uit senatoren, ook welwillend, bijvoorbeeld door de senatoren *patres conscripti*⁸ te noemen: ‘ingeschreven vaders’. Hij looft hen zo, dat zij ook welwillend naar hem zullen luisteren en hem uiteindelijk ook zullen loven.

Cicero’s *peroratio* is kort, maar mede daardoor ook zeer krachtig. Het is alsof hij wil zeggen: “Dit heeft al lang genoeg geduurd, we moeten nu zo snel mogelijk in actie komen!” Cicero vat in het slot natuurlijk samen wat hij in al in zijn *peroratio* en *argumentatio* had gezegd, maar de grote kracht van het slot zit –mijns inziens- ook in de aansprekingen. Achtereenvolgens richt Cicero zich tot de rechters, Catilina en Jupiter. Door dit persoonlijke tintje dat hij aan zijn slotwoorden geeft, komt zijn oproep beter aan. Bovendien benadrukt Cicero dat Catilina in het belang van de staat weg moet en dat roept ook alle vaderlandslievende gevoelens bij zijn toehoorders op. De aanwezigen voelen zich persoonlijk aangesproken en zullen nu –over het algemeen- meer bereid zijn om Cicero in zijn maatregelen te steunen. Al met al is dit dus een behoorlijk overtuigende *peroratio*!

Betogende kern

Een deel van de retorische analyse bestaat ook uit het achterhalen van de argumenten die een redenaar gebruikt. In theorie zou een redenaar puur door het aandragen van goede argumenten zijn publiek moeten overtuigen. In de praktijk gebruiken sprekers daar ook niet-argumentatieve persuasie-middelen voor die bijvoorbeeld *pathos* kunnen oproepen. Omdat het soort argumenten per zaak verschilt, kun je deze moeilijk vergelijken. Ik heb in deze deelvraag slechts één rede als voorbeeld en daarom ga ik daar ook niet diep op in. Wel wil ik een kort overzicht geven van de argumenten die Cicero in zijn *Oratio in Catilinam* gebruikt en aandacht besteden aan de toepassing van *ethos* en *pathos* in de argumentatie.

Standpunt: Catilina moet Rome verlaten als banneling

Argumenten

Confirmatio: Ik, Cicero, heb me persoonlijk tegen jou moeten verdedigen (11)
Je hebt het op de staat gemunt (12)
Je hebt al zovele misdaden gepleegd (13-14)
Jij wilde de consuls (mij dus ook) vermoorden (15)
De senaat keert zich van je af (16-17)
Het vaderland vraagt je om weg te gaan (18)
Jij wilde jezelf al onder curatele stellen (19)

⁸ Zie caput 4

- (Confirmatio) Jouw ballingschap wordt stilzwijgend goedgekeurd door de senaat (20)
De equites en voornaamste burgers willen je ook weg hebben (21)
Jij zult niet uit jezelf je ineens beter gaan gedragen (22-23)
Je bent nog steeds bezig een staatsgreep te plegen (24)
Je bent altijd al een crimineel geweest (25-26)
- Refutatio: Het is niet in mijn eigen belang dat Catilina in ballingschap zou gaan, maar in dat van de republiek (27-29)
Wanneer slechts Catilina verbannen zou worden, zou niet al het kwaad weg zijn genomen. Ook zijn vrienden moeten de stad verlaten (30-31)

Cicero's argumenten zijn niet puur zakelijk, maar appelleren ook aan gevoelens van angst en hevige verontwaardiging. Het argument dat Catilina het op de staat gemunt heeft, wekt bij de toehoorders bijvoorbeeld veel angst op. Op een dergelijke manier vervlecht Cicero het 'zakelijke' karakter van argumenten met *pathos*. Bovendien komt Cicero ook erg deskundig over, omdat hij zijn publiek als eerste informeert over de samenzwering en hij lijkt ook veel over de persoon Catilina te weten. Dat draagt bij aan een positief *ethos*. Daarnaast brengt hij het *ethos* van Catilina ook schade toe, waardoor zijn eigen *ethos* er beter bij afsteekt. Cicero gebruikt dus ook in de inhoud al middelen die mee kunnen helpen om het publiek te overtuigen.

Verwoording

Om de verwoording goed te kunnen analyseren, maak ik gebruik van de stijleugden waaraan een degelijke klassieke redevoering moet voldoen: correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid. Wanneer deze vier delen apart geanalyseerd zijn, kunnen we de kenmerken van de verwoording van Cicero's redevoeringen benoemen.

Correctheid

Allereerst moet een goed betoog correct gespeld en uitgesproken zijn. Aangezien Cicero niet meer onder ons is, moet ik mij beperken tot de schriftelijke versie van zijn redevoering. Daar heb ik geen fouten in taalgebruik of stijl kunnen vinden. In theorie zou Cicero dus zeker aan de eis van correctheid voldoen. Of hij zijn betoog uiteindelijk ook foutloos heeft voorgedragen is natuurlijk maar de vraag... Er zijn bronnen die beweren dat Cicero de tekst van zijn voordrachten pas later opschreef –beter gezegd: liet opschrijven- en daarom ook veel aanpassingen in zijn tekst kon aanbrengen, waardoor het veel indrukwekkender leek dan het zou zijn geweest.⁹ Het aanpassen had niet alleen invloed op de correctheid, maar veel meer op de aantrekkelijkheid van het betoog.

Duidelijkheid

De Eerste Catilinarische redevoering werd gehouden voor de senaat. Senatoren zijn over het algemeen vrij goed op de hoogte van wat er speelt in de republiek. Zij wisten echter nog niet dat Catilina plannen had om een staatsgreep te plegen. Zij hadden daar in ieder geval nog geen tastbaar bewijs van. Cicero had dat wel en legt dit voor aan hen. Het publiek had al behoorlijk wat voorkennis van de situatie en het was dus ook niet zo moeilijk voor Cicero om zijn toehoorders te laten begrijpen wat hij bedoelde. Inhoudelijk was de *Oratio in Catilinam* dus erg duidelijk.

⁹ Everitt, A., *Het Rome van Cicero*, p. 39

In de vorige deelvraag schreef ik dat onduidelijkheid in de verwoording kan worden voorkomen door niet al te lange zinnen te maken en zo min mogelijk ‘moeilijke’ woorden te gebruiken. Als niet-Romeinse kan ik moeilijk beoordelen wat ‘moeilijke’ woorden waren in de tijd van Cicero en over de lengte van een gemiddelde Latijnse zin kan ik ook moeilijk iets zeggen. Naar onze maatstaven spreekt Cicero in enorm lange zinnen, maar in zijn tijd keek men daar misschien anders naar. Bovendien sprak Cicero voor een ‘getraind’ publiek: de senaat moest altijd lange betogen aanhoren van redenaars. Ik denk daarom dat zijn rede voor de senatoren erg duidelijk was.

Aantrekkelijkheid

De aantrekkelijkheid van een betoog hangt voornamelijk af van het gebruik van retorische middelen. Cicero was heel sterk in het aantrekkelijk verwoorden van zijn redevoeringen die bijna overlopen van de retorische toepassingen. Als we zijn redevoering grondig zouden analyseren, zouden we dus ook alle voorbeelden van toepassing van retorische middelen in deze Catilinarische redevoering moeten uitlichten. Het is echter onbegonnen werk om dat te doen, aangezien daar wel een maandenlange studie naar kan worden gedaan. Om toch iets te kunnen zeggen over de stijlmiddelen die Cicero gebruikt, zal ik zijn belangrijkste en meest gebruikte retorische trucs bespreken. Zo kunnen we wat betreft de verwoording van een Ciceroniaans betoog toch een goede voorstelling krijgen van de meest karakteristieke kenmerken.

Ik heb er bovendien voor gekozen om ter illustratie van de theoretische opsomming van stijlmiddelen alleen het *exordium* te analyseren, om er zo voor te zorgen dat dit werkstuk nog enigszins overzichtelijk blijft. Het *exordium* is ook juist een deel van een rede dat zich uitstekend leent voor het gebruik van retorische middelen. Cicero's *exordium* bij deze rede tegen Catilina is er sprake van een hoge stijl: Cicero gebruikt hier veelal meeslepende stijlfiguren. Dit stuk is dus erg geschikt om te zien hoe Cicero op zijn best was.

Cicero begint zijn speech met de legendarisch geworden woorden: *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* Dit is een mooie retorische vraag aan Catilina gericht. Het is de eerste vraag in een lange reeks van vragen. Zo'n opeenvolging van retorische vragen noemen we ‘quaestie’. Cicero probeert door de quaestie de gevoelens van ergernis bij de senatoren nog verder te versterken. Bovendien is in die eerste zin ook sprake van een aanspreking: Cicero spreekt een persoon aan die zelf ook in de zaal aanwezig is, te weten Catilina. Deze afwending van de toehoorders doet heel pathetisch aan, vooral in combinatie met de quaestie. Daarnaast stelt Cicero het voor alsof zijn publiek het grondig met hem eens is door het *inclusieve* ‘we’ te gebruiken. Hij spreekt over *patientia nostra* – ons geduld- in de eerste zin, maar ook verderop blijft hij ‘we’ en andere vormen van dit woord gebruiken. Het *inclusieve* ‘we’ creëert ook een gevoel bij de toehoorders dat de redenaar hun welgezin is en dat hij ook in staat is om voor hun welzijn te vechten. Door het gebruik van het *inclusieve* ‘we’ wordt de afstand van het gehoor tot Catilina als het ware vergroot. In de eerste caput vinden we ook een anafoor. Een anafoor is de herhaling van een woord of woordgroep aan het begin van op elkaar volgende zinnen of zinsdelen. In de zin “*Nihilne te nocturnum ...volutusque moverunt*” wordt het *nihil* zes keer herhaald. Dat geeft dus extra nadruk op het ‘niets’. Hierdoor wordt Catilina echt als een gevoelloos monster afgeschilderd en dat was ook de bedoeling.

Naast anaforen gebruikt Cicero ook andere vormen van herhaling oftewel *repetitio*. Woordherhaling zoals bijv. in caput 3 *fuit, fuit* – er was, ja er was – kom je vaker bij hem tegen. Hij gebruikt echter ook herhalingen van woorden in de vorm van synoniemen. In de

eerste caput wordt gesproken over *ora voltusque*. Deze woorden betekenen beide ‘gezicht’ of eigenlijk ‘gezichtsuitdrukking’ in dit geval. Cicero doelt op de expressies van de gezichten van de senatoren, maar gebruikt daarvoor twee – min of meer – synonieme woorden.

De tweede caput opent met een exclamatie. De uitroep *O tempora, o mores!* drukt een grote verontwaardiging uit. Cicero klinkt veel meer geërgerd als hij een exclamatie gebruikt dan wanneer hij simpelweg gezegd had: “Dit zijn slechte tijden en slechte zeden.” Een ander stijlmiddel dat Cicero vaak gebruikt is de antithese. Een antithese duidt een tegenstelling aan. Cicero zegt bijvoorbeeld: “De senaat begrijpt dit, de consul ziet het; **toch** leeft hij (Catilina) hier.” Zo laat hij beide kanten zien en maakt hij het contrast zichtbaar.

In deze tweede caput komen we ook één van de meest typerende stijlmiddelen –naast de retorische vragen- van Cicero tegen: de trikolon. Een trikolon is een opsomming die bestaat uit drie delen. Dit kunnen drie woorden, zinsdelen of zinnen zijn. De volgende zin bevat ook een trikolon die bestaat uit de volgende drie delen: *immo vero etiam in senatum venit* (1), *fit publici consilii particeps* (2), *notat et designat oculis ad caedem unum quemque nostrum* (3). Sterker nog, hij komt zelfs in de senaat (1), hij neemt deel aan de openbare besprekingen (2), hij wijst met zijn blik een ieder van ons aan en bestemt hem voor de dood (3). In deze zin zit bovendien een stijgende lijn in de spanning. Cicero gebruikt steeds ‘sterkere’ woorden. Dit noemen we een climax. Ook in de vijfde caput vinden we een trikolon: *tam improbus, tam perditus, tam tui similis* – zo snood, zo verdorven, zo jouw gelijke. Ook in deze trikolon vinden we een climax, maar ook een anafoor van *tam*.

We hebben al verschillende keren een aanspreking gevonden. Cicero gebruikt bijvoorbeeld een rechtstreekse aanspreking van zijn publiek: de senaat. Hij richt zich tot hen met de vocativus *patres conscripti*, ingeschreven vaders. Verderop in het betoog richt Cicero zich echter tot een ‘persoon’ die niet lijfelijk aanwezig is: Jupiter. In caput 33 begint Cicero zijn tweede zin met *Tu, Iuppiter* – U, Jupiter. Wanneer een niet aanwezige persoon of een gepersonificeerde zaak wordt aangesproken, noemt men dat een apostrofe.

Een stijlfiguur dat wel specifiek is voor Cicero orator, maar slechts een maal in het *exordium* wordt gebruikt, is de *praeteritio*. De spreker zegt dan dat hij niet over een bepaald onderwerp zal spreken, maar doet het toch. In caput 3 vinden we bijvoorbeeld *Nam illa nimis antiqua praetereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Maelium novis rebus studentem manu sua occidit*. Cicero kondigt aan dat hij voorbij gaat aan feiten uit het verleden, maar in het vervolg van de zin meldt hij deze feiten nog wel even.

Wat ook kenmerkend is voor de redenaar Cicero is *brevitas*. *Brevitas* houdt in dat de spreker een korte en bondige formulering gebruikt, om de toehoorders in een korte tijd een indringend beeld te geven van de situatie. In de vijfde zin van de tweede caput gebruikt Cicero een trikolon, die bestaat uit korte onderdelen. Dat is één van de voorbeelden van *brevitas*. Ook *dubitatio* wordt genoemd als één van de kenmerkende stilistische middelen. *Dubitatio* is het benadrukken van hoe moeilijk of vreselijk iets is door twijfel of onzekerheid over die zaak in de vorm van een vraag te gieten. Ik moet echter bekennen dat ik geen duidelijke *dubitatio* in het *exordium* heb gevonden.

De hierboven genoemde stijlfiguren worden vaak gebruikt door Cicero en zijn dus vrij kenmerkend voor zijn verwoording. Ik wilde graag nog een stijlfiguur aan de orde laten komen dat niet voorkomt in het *exordium*, maar dat –mijns inziens- ook vrij karakteriserend is voor Cicero’s *elocutio*: de *fictio personae*. *Fictio personae* is het sprekend opvoeren van

(fictieve) personen of dingen. Cicero voert in 18 het vaderland op als een sprekend persoon die Catilina toespreekt. In 27-29 neemt het vaderland opnieuw het woord, maar nu spreekt het tegen Cicero over zijn plicht jegens zijn '*patria*'. Het opvoeren van het vaderland als sprekend figuur heeft tot gevolg dat de zaak nog gewichtiger lijkt. Als immers zelfs het vaderland zelf zich met deze zaak ' bezig houdt', is het zeker van belang dat ook de senatoren dat doen.

Gedurende zijn betoog streefde Cicero ernaar om zijn zinnen harmonisch en ritmisch op te bouwen. Een volzin moest een afgerond geheel vormen wat betreft inhoud en vorm. Zo'n volzin wordt een periode genoemd. Binnen een periode heerst evenwicht, doordat de onderdelen inhoudelijk of vormelijk corresponderen. Dat houdt in dat er sprake is van inhoudelijke herhaling of antithese, of dat de zinsdelen ongeveer even lang zijn en op dezelfde manier opgebouwd zijn. De periode vertoont ook een spanningsverloop. In bijzinnen (liefst met trikolon) bouwt de redenaar de spanning op die zijn hoogtepunt bereikt in de hoofdzin. Aan het einde van de hoofdzin is er weer ruimte voor ontspanning. Dan kan de redenaar even 'rusten' en aan de volgende periode beginnen. De periodes zorgden dus voor ritmische en harmonische zinnen. Cicero kon op die manier ook de aandacht van zijn publiek trekken en door het meeslepende effect van zo'n cadans wordt de redevoering ook overtuigender.

Passendheid

De *Oratio in Catilinam* is zeer passend verwoord. Het wat verheven taalgebruik leent zich erg goed om een publiek van aanzienlijke mannen, senatoren, toe te spreken. Cicero wisselt geen zakelijk en informeel taalgebruik af, maar blijft het hele betoog lang op een vrij zakelijke toon oren. Het onderwerp leent zich ook voor de toepassing van alle stijlmiddelen, omdat het hier om het landsbelang gaat. Dan mag de spreker behoorlijk wat retorische overtuigingskracht uit de kast trekken.

In de inleiding van een rede moet de spreker de aandacht van het publiek trekken. Dat is Cicero goed gelukt. Vanaf de eerste retorische vraag zit je als luisteraar al op het puntje van je stoel, omdat je zo benieuwd bent wat Catilina's reactie zal zijn en hoe Cicero verder zal gaan. Daarnaast is het *exordium* -naast de *peroratio*- natuurlijk dé plek om op de gevoelens van de toehoorders in te spelen. Dat doet hij dan ook. Hij doet voorkomen alsof Catilina al een leger voor de poorten van de stad heeft staan en alsof er niemand slechter is dan deze man. Bovendien wijst hij op de maatregelen die allemaal zijn genomen om te verzekeren dat de senatoren veilig waren. Zo vond de vergadering van de senaat plaats in de zwaarbewaakte tempel van Jupiter. Daarnaast werd de Palatijn, waar veel senatoren woonden, 's nachts goed bewaakt. De bestuurders van de republiek waren bang voor aanslagen op hun leven. Als Cicero daar aan het begin van zijn rede aan refereert, kun je je voorstellen dat het angstige gevoel bij de senatoren wordt opgeroepen.

Kortom: de redevoering van Cicero voldoet aan de eisen correctheid, passendheid en duidelijkheid. Bovendien is het ook een zeer aantrekkelijk verhaal om naar te luisteren, mede dankzij het gebruik van meeslepende stijlfiguren en een aantrekkelijke cadans. Het geheel is dus behoorlijk overtuigend voor het publiek.

We hebben nu de kenmerken van een Ciceroniaanse redevoering op een rijtje gezet, maar ik wilde ook weten in hoeverre Cicero zich hield aan de klassieke voorschriften. Dit waren natuurlijk niet echte regels, maar de klassieke geschriften over retorica werden en worden wel als een soort 'maatstaven' voor een goede rede gezien. Door mijn bevindingen m.b.t. Cicero's kenmerken te combineren met de informatie uit het vorige hoofdstuk heb ik het volgende vastgesteld.

Cicero houdt zich niet per se aan de opbouw van Hermagoras, die wordt gezien als dé klassieke opbouw van een redevoering, maar hij laat de opbouw zich voegen naar de inhoud. Cicero zelf vond die indeling van Hermagoras zinnig, maar hij meende dat het te schematisch was en een verkeerde spreiding van *ethos*, *pathos* en *logos* suggereerde. Volgens hem moest je door de gehele rede heen aan je *ethos* werken en dat van de ander ondergraven en bovendien het gemoed van je toehoorders bewerken.

De verwoording komt daarentegen beter overeen met de klassieke richtlijnen. De redevoering voldoet aan de vier stijldeugden: het taalgebruik is correct, de rede is duidelijk, aantrekkelijk voor de luisteraars en passend bij de situatie. Ook wat betreft de leer van de stijlsoorten houdt Cicero zich niet geheel aan de 'regels'. In het *exordium* en de *peroratio* vinden we dan wel de hoge stijl terug, maar in de *narratio* vinden we retorische vragen en *exclamatio*'s die eigenlijk ook tot de hoge stijl behoren. Hier komt Cicero's opvatting over de spreiding van *ethos*, *pathos* en *logos* over de rede weer bovendien. Cicero blijft de gehele rede door Catilina's *ethos* te ondergraven en *pathos* bij de senatoren op de wekken. Dat is dus niet geheel overeenkomstig de ideeën der klassieke retorica. Cicero baseert zijn redevoeringen wel op de oude gebruiken, maar geeft er ondertussen ook zijn eigen draai aan.

Obama in de praktijk

De kenmerken van Obama's redevoeringen en zijn toepassing van de klassieke 'regels'

Cicero was een groot redenaar- misschien wel de grootste die de wereld ooit gekend heeft. Nog steeds wordt hij in retorische geschriften als voorbeeld gebruikt en nog steeds worden zijn boeken gelezen. Zijn theorieën met betrekking tot de retorica hebben grotendeels stand gehouden. De moderne retorica heeft zijn wortels nog steeds in de klassieke retorica liggen. Dus ook Cicero's theorieën worden nog steeds gebruikt in moderne geschriften over retorica.

Cicero mag dan misschien wel een zeer overtuigende rhetor zijn geweest, ook in onze tijd hebben we goede sprekers. De interesse in retorica is met de komst van de politicus Barack Obama weer opgevlamd. Obama staat bekend om zijn melodische voordracht en groot retorisch talent. Daarom vond ik het interessant om hem naast Cicero te leggen.

Ook bij Obama geldt dat ik een algemeen beeld van de kenmerken van zijn redevoeringen wil geven door één redevoering als voorbeeld te gebruiken. Ik heb gekozen voor zijn redevoering in New Hampshire op 8 januari 2008. Daar gebruikt hij veelvuldig de (nu al bijna legendarische) woorden: "Yes we can!" Deze speech heeft veel impact gehad. De Amerikaanse rapper en producer Will.I.Am heeft delen van Obama's tekst op muziek gezet. Verscheidene artiesten zongen de tekst en op de achtergrond is ook Obama's stem te horen. Het nummer werd een hit op YouTube. Dat geeft toch wel aan dat het iets in de maatschappij teweeg heeft gebracht. Het leek mij –mede daarom- interessant om deze redevoering eens grondig te analyseren.

Deze redevoering hield Obama, nadat hij in de voorverkiezingen in New Hampshire nipt had verloren van zijn grote rivale Hilary Clinton. Obama streedt met Clinton en John Edwards om de kandidatuur voor de Democraten in de Presidentsverkiezingen in november. De voorverkiezingen waren net begonnen: op 3 januari was de eerste voorverkiezing in Iowa, waar Obama tegen alle verwachtingen in een meerderheid van 56% behaalde. De verkiezing in New Hampshire was de tweede proef voor Obama, maar Hilary kreeg 39% van de stemmen, wat net genoeg was voor de winst. Obama behaalde 'slechts' 36% van de stemmen. Hij had dus verloren, maar hij moest ervoor zorgen dat zijn team nog niet de hoop op zou geven. Er was immers pas in twee staten gestemd en Obama had dus nog alle kans om die felbegeerde kandidatuur te winnen.

Daarom heeft deze redevoering wel iets weg van een peptalk. Obama geeft aan dat hij de slag misschien wel verloren heeft, maar de oorlog nog lang niet. Hij spreekt in Nashua, voor toeschouwers die hoogstwaarschijnlijk wel op hem hebben gestemd. In dat opzicht heeft Obama het natuurlijk makkelijk: zijn aanhangers zijn sowieso eerder geneigd om hem te geloven. Deze rede werd echter ook op de televisie uitgezonden, waardoor het publiek dat hij bereikte groter werd dan de aanwezigen in de zaal. Daarom kon ik ook de presentatie bekijken en daar mijn licht over laten schijnen.

Ook bij Obama heb ik eerst de redevoering in dit verslag opgenomen, voordat ik met de analyse begin. Omdat ik Obama's speech ook zelf gehoord en gezien heb, behandel ik ook de presentatie van de redevoering.

Obama in New Hampshire, Primary Night, 8 januari 2008

[I] First of all, I want to congratulate Senator Clinton on a hard-fought victory here in New Hampshire. She did an outstanding job, give her a big round of applause.

A few weeks ago, **no one imagined** that **we**'d have accomplished what **we** did here tonight in New Hampshire. **No one could have imagined it.** For most of this campaign, **we** were far behind, and **we** always knew **our** climb would be steep.

But in record numbers, you came out and spoke up for change. And with **your** voices and **your** votes, **you** made it clear that at **this** moment – in **this** election – there is something happening in America.

[II] **There is something happening -there is something happening when** men and women in Des Moines and Davenport; in Lebanon and Concord come out in the snows of January to wait in lines that stretch block after block because they believe in what this country can be.

There is something happening when Americans who are young in age and in spirit – who have never before participated in politics – turn out in numbers we've never seen because they know in their hearts that this time must be different.

There is something happening when people vote not just for the party they belong to but the hopes they hold in common – that whether **we** are **rich** or **poor**; **black** or **white**; **Latino** or **Asian**; whether **we** hail from Iowa or New Hampshire, Nevada or South Carolina, **we** are ready to take this country in a fundamentally new direction. **That is what's happening in America right now. Change is what's happening in America.**

[III] **You**, all of **you** who are here tonight, all who put so much **heart and soul and work** into this campaign, can be the new majority who can lead this nation out of a long political darkness – **Democrats, Independents and Republicans** who are tired of the **division** and **distraction** that has clouded Washington; who know that **we** can disagree without being disagreeable; who understand that if **we** mobilize **our** voices to challenge the money and influence that's stood in **our** way and challenge **ourselves** to reach for something better, there's no problem **we** can't solve – no destiny **we** cannot fulfill.

[IV] **Our new American majority** can end the outrage of **unaffordable**, **unavailable** health care in **our** time. **We** can bring **doctors and patients; workers and businesses, Democrats and Republicans** together; and **we** can tell the drug and insurance industry that while they'll get a seat at the table, they don't get to buy every chair. **Not** this time. **Not** now.

Our new majority can end the tax breaks for corporations that ship **our** jobs overseas and put a middle-class tax cut into the pockets of the working Americans who deserve it.

We can stop sending **our** children to schools with corridors of shame and **start** putting them on a pathway to success. **We can stop** talking about how great teachers are and **start** rewarding them for their greatness by giving them more pay and more support. **We** can do this with **our** new majority.

We can harness the ingenuity of farmers and scientists; citizens and entrepreneurs to free this nation from the tyranny of oil and save **our** planet from a point of no return.

And when I am President of the United States, **we** will end this war in Iraq and bring **our** troops home; **we** will finish the job against al Qaeda in Afghanistan; **we** will care for **our** veterans; **we** will restore **our** moral standing in the world; and **we** will never use 9/11 as a way to scare up votes, because it is not a tactic to win an election, **it is a challenge that should unite America and the world** against the common threats of the twenty-first century: **terrorism and nuclear weapons; climate change and poverty; genocide and disease.**

All of the candidates in this race share these goals. **All** of the candidates in this race have good ideas. And **all** are patriots who serve this country honorably.

But the reason our campaign has always been different, the reason we began this improbable journey almost a year ago, is because **it's not just about what I will do as President, it's also about what you, the people who love this country, the citizens of the United States of America, can do to change it**¹⁰.

That's what this election is all about. **That's** why tonight belongs to you. It belongs to the **organizers and the volunteers and the staff** who believed in our improbable journey and rallied so many others to join the cause.

We know the battle ahead will be long, but always remember that no matter what obstacles stand in **our** way, nothing can withstand the power of millions of voices calling for change.

We have been told **we** cannot do this by a chorus of cynics who will only grow louder and more dissonant in the weeks and months to come. **We**'ve been asked to pause for a reality check. **We**'ve been warned against offering the people of this nation false hope.

But in the unlikely story that is America, there has never been anything false about hope. For when **we** have faced down impossible odds; when **we**'ve been told **that we're not ready, or that we shouldn't try, or that we can't**, generations of Americans have responded with a simple creed that sums up the spirit of a people.

Yes **we** can.

It was a creed written into the founding documents that declared the destiny of a nation.

Yes **we** can.

It was whispered by slaves and abolitionists as they blazed a trail toward freedom through the darkest of nights.

Yes **we** can.

It was sung by immigrants as they struck out from distant shores and pioneers who pushed westward against an unforgiving wilderness.

Yes **we** can.

¹⁰ Zinspeling op "Ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country," uit de inaugurele rede van John F. Kennedy in 1961.

It was the call of workers who organized; women who reached for the ballot; a President who chose the moon as our new frontier; and a King¹¹ who took us to the mountaintop and pointed the way to the Promised Land.

Yes we can to justice and equality. Yes we can to opportunity and prosperity. Yes we can heal this nation. Yes we can repair this world. Yes we can.

[V] And so tomorrow, as we take this campaign South and West; as we learn that the struggles of the textile worker in Spartanburg are not so different than the plight of the dishwasher in Las Vegas; that the hopes of the little girl who goes to a crumbling school in Dillon are the same as the dreams of the boy who learns on the streets of LA; we will remember that there is something happening in America; that we are not as divided as our politics suggests; that we are one people; we are one nation; and together, we will begin the next great chapter in the American story with three words that will ring from coast to coast; from sea to shining sea – Yes. We. Can.

Legenda

- Aanspreking
- Alliteratie
- Anafoor
- Antithese
- Inclusief 'we'
- Oneliner
- Parallellisme
- Repetitie
- Trikolon

Vertaling

(van: Anne van Schaik)

Ik wil senator Clinton gelukwensen met de zwaarbevochten overwinning, hier, in New Hampshire. Ze heeft het geweldig gedaan, geef haar een groot applaus!

Een paar weken geleden kon niemand zich voorstellen dat we zouden bereiken, wat we vanavond hier, in New Hampshire bereikt hebben. Niemand kon het zich voorstellen. Want het grootste gedeelte van de campagne lagen wij ver achter en we hebben altijd geweten dat onze klim steil zou zijn.

Maar in recordaantallen kwamen jullie opdagen en lieten jullie je stem horen voor verandering. En met jullie stemmen en stembiljetten lieten jullie blijken dat er op dit moment, in deze verkiezing, iets gaande is in Amerika.

Er is iets gaande – er is iets gaande, wanneer mannen en vrouwen in Des Moines en Davenport; in Lebanon en Concord de sneeuw in januari trotseren om in rijen te wachten, die zich blok na blok uitstrekken, omdat zij geloven in wat dit land kan zijn.

Er is iets gaande wanneer Amerikanen, jong van hart en geest, die nog nooit hebben meegedaan met politieke activiteiten, op komen dagen in aantallen die wij nooit eerder hebben gezien, omdat zij in hun harten weten dat het deze keer anders moet zijn.

¹¹ King slaat op Martin Luther King die als een Mozes de koers van Amerika heeft getoond. Een van King, Jr's speeches is ook getiteld *I've been to the mountaintop*. Obama heeft in zijn speech ook bepaalde elementen uit die speech 'overgenomen'. Onder andere de anafoor "There's something happening" is daarop geïnspireerd.

Er is iets gaande wanneer mensen niet slechts stemmen op de partij waar zij lid van zijn, maar op de idealen die zij gemeen hebben –namelijk dat of we rijk of arm zijn, zwart of wit, Latino of Aziatisch, of we afkomstig zijn van Iowa of New Hampshire, Nevada of South Carolina, we zijn er klaar voor om dit land een compleet nieuwe richting in te laten slaan. Dat is wat er nu gaande is in Amerika. Verandering is wat er gaande is in Amerika.

Jullie, allen die vanavond hier zijn, allen die zich met hart en ziel hebben ingespannen voor deze campagne, jullie kunnen de nieuwe meerderheid zijn, die deze natie kan leiden uit een lange tijd van politieke duisternis - Democraten, Onafhankelijken en Republikeinen die moe zijn van de deling en de waanzin die als wolken het zicht van Washington belemmerden; die weten dat we van mening kunnen verschillen zonder onuitstaanbaar te zijn; die begrijpen dat als wij onze stemmen bijeenbrengen om het geld en de invloed die in onze weg stonden, uit te dagen en om onszelf uit te dagen om ons best te doen voor iets dat beter is, dan is er geen probleem dat we niet op kunnen lossen, geen lot dat wij niet kunnen vervullen.

Onze nieuwe Amerikaanse meerderheid kan de schande van onbetaalbare, onbeschikbare gezondheidszorg in onze tijd beëindigen. We kunnen dokters en patiënten, arbeiders en bedrijven, Democraten en Republikeinen samenbrengen; en we kunnen de medicijn- en verzekeringsindustrie vertellen dat hoewel zij een plaats aan de tafel krijgen, zij niet de mogelijkheid krijgen om alle stoelen te kopen. Niet deze keer. Niet nu.

Onze nieuwe meerderheid kan een einde maken aan de fiscale regelingen voor bedrijven die onze banen overzees verscheppen en we kunnen een belastingverlaging in de zakken stoppen van de werkende Amerikanen die het verdienen.

We kunnen stoppen onze kinderen naar scholen te sturen met gangen van schaamte en we kunnen ermee beginnen hen op de weg naar succes te zetten. We kunnen stoppen erover te praten hoe geweldig leraren zijn en ermee beginnen hen te belonen voor hun geweldige prestaties door ze meer te betalen en te ondersteunen. Dat kunnen we doen met onze nieuwe meerderheid.

We kunnen het vernuft van boeren en wetenschappers, van burgers en ondernemers benutten om dit land te bevrijden van de tirannie van de olie en onze planeet te beschermen tegen een punt vanwaar men niet meer terug kan.

En wanneer ik president ben van de Verenigde Staten, zullen wij deze oorlog in Irak beëindigen en onze troepen thuisbrengen. We zullen het werk tegen al Qaeda in Afghanistan afmaken. We zullen zorgen voor onze veteranen. We zullen onze morele plaats in de wereld herstellen. En we zullen 11 september nooit gebruiken als een manier om het aantal stemmers omhoog te krijgen, omdat het geen tactiek is om een verkiezing te winnen, maar een uitdaging dat Amerika en de wereld zou moeten verenigen tegen de gezamenlijke dreigingen van de 21^e eeuw: terrorisme en kernwapens; klimaatverandering en armoede; genocide en ziekte.

Alle kandidaten in deze strijd delen deze doelen. Alle kandidaten in deze strijd hebben goede ideeën. En allen zijn patriotten die dit land eervol dienen.

Maar de reden waarom onze campagne altijd al anders is geweest, de reden waarom wij deze onwaarschijnlijke reis zijn begonnen, is omdat het niet alleen gaat om wat ik zal doen als president, maar ook om wat jullie, de mensen die van dit land houden, de burgers van de Verenigde Staten, kunnen doen om het te veranderen.

Dat is waar het in deze verkiezing om gaat. Dat is waarom deze avond aan jullie toebehoort. Het behoort tot de organisatoren en de vrijwilligers en de staf die geloofden in onze onwaarschijnlijke reis en die zo vele anderen hebben verzameld om te participeren.

We weten dat de toekomstige strijd lang zal zijn, maar onthoud altijd dat – ongeacht welke obstakels er op onze weg staan- niets weerstand kan bieden aan de kracht van miljoenen stemmen die om verandering roepen.

Ons is verteld dat we dit niet kunnen doen door een koor van cynici, dat alleen maar luider en onsamenvattend zal klinken in de aankomende weken en maanden. Ons is gevraagd om even stil te staan bij de realiteit. Wij zijn gewaarschuwd om het volk van dit land geen valse hoop te geven.

Maar in dat onwaarschijnlijke verhaal dat Amerika is, is er nooit iets vals geweest aan hoop. Want toen we de onmogelijke dingen mogelijk maakten; toen ons gezegd werd dat we er niet klaar voor zouden zijn, of dat we het niet zouden moeten proberen, of dat we het niet kunnen, toen hebben generaties Amerikanen gereageerd met een simpele overtuiging die de geest van een volk vat.

Yes we can.

Het was een overtuiging, vastgelegd in de stichtingswetten die het lot van een natie uitriep.

Yes we can.

Het werd gefluisterd door slaven en abolitionisten toen zij een pad naar de vrijheid hadden gebaad door de donkerste nachten.

Yes we can.

Het werd gezongen door immigranten toen zij van verre kusten waren vertrokken en door pioniers die in westelijke richting bleven trekken door een onvergeevende wildernis.

Yes we can.

Het was de roep van de arbeiders die zich organiseerden, van vrouwen die naar het stembiljet reikten, van een president die de maan als onze nieuwe frontier koos en een Koning die ons meenam naar de top van de berg en ons de weg naar het Beloofde Land toonde. 'Yes we can' tegen recht en gelijkheid. 'Yes we can' tegen kansen en vooruitzicht. Ja, wij kunnen deze natie genezen. Ja, wij kunnen deze wereld herstellen. Yes we can.

En dus, morgen, als wij met deze campagne naar het zuiden en het westen gaan; als wij leren dat de worstelingen van de textielarbeider in Spartanburg niet zo veel verschillen van de situatie van de afwasser in Las Vegas; dat de dromen van het kleine meisje dat naar een afbrokkende school in Dillon gaat, dezelfde zijn als die van het jongetje dat leert in de straten van Los Angeles. Wij zullen onthouden dat er iets gebeurt in Amerika; dat wij niet zo verdeeld zijn als onze politici suggereren; dat wij één volk zijn. Wij zijn één natie en samen zullen wij het volgende grote hoofdstuk in het verhaal van Amerika beginnen met drie woorden die zullen klinken van kust tot kust; van zee tot stralende zee: Yes. We. Can.

Presentatie

Wanneer je een toespraak ook ziet of hoort, komt het aspect ‘presentatie’ bovendien. Bij de analyse van zo’n rede begin je dan ook bij de eerste indruk van het betoog en de spreker. Daarna ga je iets dieper in op de presentatie. De presentatie is immers het eerste wat zich aan het publiek opdringt. Pas na de analyse van de presentatie, kunnen we de andere onderdelen van de toespraak onderzoeken.

Obama’s rede was heel boeiend. Mijn aandacht werd steeds getrokken door zijn melodieuze stem en door de cadans van de woorden. De inhoud van de redevoering is ook duidelijk, waardoor er bij het publiek begrip kan ontstaan. Het publiek is ook erg onder de indruk. De toehoorders beginnen vaak te applaudisseren of scanderen leuzen als “We want change!”. Obama beschrijft idealen, maar hij lijkt daardoor niet naïef. Je gelooft wat hij zegt, je wilt geloven in wat hij zegt. Het verhaal is uit zijn mond aannemelijk en aanvaardbaar.

Een van de belangrijkste delen van een presentatie is de indruk die de spreker op het publiek maakt: zijn *ethos*. Obama komt over als een betrokken man. Hij predikt eenheid en betrokkenheid. Dat maakt al dat zijn publiek ook welwillend tegenover hem en zijn ideeën staat. Bovendien lijkt Obama ook heel eerlijk en deskundig. Het publiek heeft eigenlijk geen reden om daaraan te twijfelen. Hij weet wat zijn toehoorders belangrijk vinden en legt ook in zijn speeches de vinger exact op de zere plek.

Obama articuleert goed en maakt ook gebruik van zijn volume. Wanneer hij iets belangrijks wil zeggen, verheft hij zijn stem, zodat alle aanwezigen dat zullen oppikken. Wanneer hij echter iets naars moet zeggen, bijvoorbeeld dat genocide nog steeds een probleem is in de 21^e eeuw, begint hij zachter en ook langzamer te spreken om zo te laten zien dat hij respect heeft voor de slachtoffers. Hij wisselt zijn toon en tempo af en maakt het geheel zo boeiend om naar te luisteren. Hij maakt oogcontact met zijn publiek en ondersteunt zijn betoog met handgebaren. Daar komt nog bij dat zijn woordkeuze ook heel erg bij hem als persoon past. Het doet geen moment geforceerd of bekrompen aan, hoewel zijn teksten door een ander zijn geschreven¹². De redevoering is ook goed toegespitst op het publiek. Het is voor hen begrijpelijk wat Obama’s boodschap is. De redevoering is dus extern passend. De tekst is ook intern passend, omdat de formulering goed past in de context. Kortom: het is heel interessant om naar hem te kijken en te luisteren.

Ordening

Obama’s betoog kan worden verdeeld in vijf delen: een *exordium*, een *narratio*, een *propositio*, een *argumentatio* en een *peroratio*. De plaats van deze delen heb ik met Romeinse cijfers aangegeven in de tekst om onduidelijkheid te voorkomen.

In het *exordium* (I) gaat Obama in op de gebeurtenissen van de dag zelf – 8 januari. Bovendien refereert hij aan de critici die van tevoren al hadden aangegeven dat ze niet dachten dat Obama een kans maakte in deze voorverkiezing. In de laatste zin van het *exordium*¹³ werkt Obama ook toe naar de parallelle zinnen die daar op volgen. Het volgende

¹² Obama’s vaste speechschrijver is Jon Favreau, een 27-jarige jongeman die qua schrijfstijl erg dicht bij Obama’s eigen stijl komt. Hij werkt samen met Obama aan de speeches, maar aangezien Obama erg druk was en is, zijn de meeste speeches toch van de hand van Jon Favreau.

¹³ “And with your voices and your votes, you made it clear that at this moment – in this election – there is something happening in America.”

gedeelte is een situatieschets, die in principe een uitwerking van die laatste zin uit het *exordium* is. Dat lijkt dus meer op een *narratio*.

De *narratio* (II) begint dus met anaforen. Deze *narratio* geeft een duidelijk beeld van wat er 5 dagen eerder in Iowa gebeurd is. De situatieschets eindigt met de zin “Change is what’s happening in America”, wat eigenlijk ook al een beetje een *propositio* is. De *narratio* loopt dus mooi over in de *propositio*. Bovendien verspringt de tijd ook: in de inleiding en de *narratio* werden gebeurtenissen uit het – niet zo verre – verleden aangehaald, terwijl in de *propositio* (III) duidelijk naar het heden en de nabije toekomst wordt gekeken. Ook maakt hij hier zijn standpunt duidelijk: jullie kunnen ervoor zorgen dat er verandering zal optreden (door mij als kandidaat voor het presidentschap te kiezen). Dat laatste zegt hij natuurlijk niet letterlijk, maar hij bedoelt het wel!

De onderbouwing van dit standpunt begint bij IV: de *argumentatio*. Obama laat met de anafoor “Our new majority” ook zien dat de 8^e en 9^e alinea bij elkaar horen. Bovendien is het duidelijk dat dit een uitwerking is van de ‘majority’ die al in de *propositio* werd genoemd. De *argumentatio* duurt tot V. Daar begint de *peroratio*. Obama vat niet zozeer samen wat hij eerder gezegd heeft, maar borduurt daar wel op verder. Hij gebruikt het als een leidraad voor het vervolg van zijn campagne in de rest van het land. Hij sluit af met de oneliner die symbool staat voor zijn idealen.

Inleiding en slot

Obama begint zijn speech met een felicitatie richting Hilary Clinton. Zijn toehoorders zien hem daarom meteen als een sportieve kandidaat, omdat hij laat zien dat hij geen slechte verliezer is. Obama stemt met deze opening het publiek dus al meteen een beetje welwillend. Daarna markeert hij het moment van de toespraak als een omslagpunt in de toekomstige geschiedenis. Hij laat zijn toehoorders voelen dat zij de macht hebben om hun toekomst te bepalen en dat zij de huidige situatie kunnen veranderen. Hij plaatst de toehoorders zelf dus in de hoofdrol. De mensen voelen zich daarom beter aangesproken. Daarmee stijgt ook de geloofwaardigheid van Obama. Deze tactiek past Obama vaak toe: het benadrukken van het moment als een belangrijk punt in de toekomstige geschiedenis.

In de afsluiting keert Obama – als het ware – terug naar de realiteit. Hij is immers nog geen presidentskandidaat, laat staan president. Hij moet eerst nog campagne voeren in andere staten. In deze *peroratio* vat Obama dus niet zozeer zijn redevoering samen, zoals in een klassieke rede wel gebruikelijk is, maar hij spoort de mensen wel aan tot actie. Zij kunnen hem immers helpen om uiteindelijk president te worden. Hij inspireert hen tot het omzetten van hun idealen in daden.

Betogende kern

Net als bij Cicero beperk ik me bij Obama ook tot het tonen van het standpunt en de argumenten en de invloed van *ethos* en *pathos* in deze argumenten.

Standpunt: De Amerikaanse burgers kunnen ervoor zorgen dat er verandering zal optreden door mij als kandidaat voor het presidentschap te kiezen. Kortom: stem op mij!

Argumenten:

- Confirmatio: Wij kunnen een einde maken aan de problemen in de gezondheidszorg.
Wij zullen het geld aan de mensen geven die het verdienen.
Wij zullen investeren in het onderwijs.
Als ik president ben zal ik de oorlogen beëindigen.
Alle kandidaten zijn goede mensen, maar ik zal de veranderingen doorvoeren.
- Refutatio: De veranderingen kunnen niet worden tegengehouden.
Wij geven mensen geen valse hoop, want hoop is wat Amerika draaiende houdt.
De Amerikaanse geschiedenis wordt gekenmerkt door revolutionaire veranderingen.

Obama's doel is natuurlijk om zoveel mogelijk mensen over te halen om op hem te stemmen. Hij bouwt tijdens zijn argumentatie – net als Cicero – aan zijn *ethos* en vlecht ook *pathos* door zijn argumenten heen. In zijn argumenten overheerst een gevoel van hoop en visie. Bovendien lijkt het ook alsof Obama de enige is die deze idealen kan realiseren. Hij lijkt veel betrouwbaarder dan zijn tegenstanders. Ook ondergraaft Obama het *ethos* van zijn tegenstanders. Hij noemt hen allen wel 'goede mensen die dezelfde idealen hebben', maar daarop laat hij volgen dat 'onze campagne anders is' en wat dan wel die kracht daarvan is. Impliciet zorgt Obama er hier voor dat zijn kandidaten net een wat minder positief *ethos* krijgen toegedicht dan hijzelf. Net als bij Cicero vinden we ook hier dus weer een spreker die ook in zijn inhoudelijke argumentatie al *ethos* en *pathos* gebruikt.

Verwoording

De redevoering van Obama leggen we langs dezelfde meetlat als die van Cicero, omdat we dan pas een goede vergelijking kunnen maken. Daarom gaan we de verwoording ook analyseren met behulp van de vier stijldeugden correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid.

Correctheid

Correctheid in verwoording heeft in eerste instantie natuurlijk betrekking op goed taalgebruik. Obama heeft in deze rede op papier geen fouten gemaakt. Toen ik echter naar de originele voordracht heb geluisterd, hoorde ik dat hij een keer zichzelf versprak. Hij zei 'votes' in plaats van 'hopes'. Als je dat hoort, merk je wel dat zo'n verspreking schade aan het *ethos* van die persoon veroorzaakt. De toehoorders merken meteen dat er iets mis ging en dat doet toch afbraak aan het *ethos*. Gelukkig voor Obama bleef het bij deze ene verspreking en heeft zijn *ethos* niet al te veel schade geleden.

Duidelijkheid

De woorden die Obama gebruikt, zijn geen extreem moeilijke woorden. Hij verwoordt de inhoud in 'standaard' Amerikaans Engels. Voor de burgers is dit duidelijk. Obama's zinsbouw is wel iets minder duidelijk, omdat hij vaak lange zinnen gebruikt. Daarom is het aan het einde van de zin soms moeilijk om te herinneren hoe de zin begon. Obama's boodschap is echter duidelijk en die lange, soms bijna poëtische zinnen horen bij de persoon Obama. Hij lijkt die onduidelijkheid te willen vermijden door pauzes in te lassen, gezien het veelvuldig gebruik van puntkomma's in zijn redevoering. Het is echter de vraag of die puntkomma's daadwerkelijk bewust zijn geplaatst, of dat dit gewoon bij de schrijfstijl van de speechschrijver hoort. De duidelijkheid lijkt dus soms ondergeschikt aan de aantrekkelijkheid en de passendheid.

Aantrekkelijkheid

Deze stijldeugd is de meest kenmerkende voor een bepaalde spreker. De manier waarop deze immers de aandacht van zijn publiek weet te houden, verschilt veel per spreker. In principe is het makkelijker om ervoor te zorgen dat de redevoering correct en duidelijk te verwoorden, dan dat deze aantrekkelijk is. Om ervoor te zorgen dat de toeschouwers al hun aandacht aan de spreker geven, maakt hij keuzes in het gebruik van retorische middelen. Deze keuze karakteriseert de stijl van een redenaar meer dan zijn argumentatie of opbouw.

Door de gehele rede heen maakt Obama gebruik van de ‘kracht van de herhaling’. Daarvoor gebruikt hij anaforen en repetities. De vierde, vijfde en zesde alinea van de ‘voorbeeldrede’ bevatten de anafoor “There is something happening when...”. Obama gebruikt deze anafoor niet om zichzelf te herhalen, maar om een bepaalde cadans te bereiken. Zijn gehoor weet immers hoe de volgende zin begint, maar niet hoe deze zal eindigen. Daarom blijven ze geboeid: ze willen weten hoe de zin verder gaat.

Obama gebruikt ook vaak de trikolon, omdat in de retorica het meest overtuigende altijd in drieën komt. De trikolon komen we bijvoorbeeld tegen in de zinnen: “All of the candidates in this race share these goals. All of the candidates in this race have good ideas. And all are patriots who serve this country honorably.” In de eerste twee zinnen is er bovendien sprake van repetitie en een anafoor. Er zit ook een stijgende spanningslijn in deze trikolon. Zo’n climax vinden we ook in de *peroratio*, als Obama toewerkt naar de uitsmijter van zijn rede.

Daarnaast wordt de antithese ook vaak door Obama gebruikt. Dit gebeurt vaak in combinatie met parallellismen. ‘Parallellisme’ is de term voor zinnen of zinsdelen die grammaticaal dezelfde opbouw hebben. In de 3^e alinea van de *argumentatio* vinden we parallellisme in de eerste twee zinnen en daarbovenop komt nog de antithese in “stop” en “start”.

Net als Cicero probeert Obama de kloof tussen de ‘zijnen’ en zijn tegenstanders groter te maken door het inclusieve ‘we’ te gebruiken. Obama heeft bovendien de gewoonte om een zin te beginnen met een aanspreking ‘you’ en dat verderop in de zin te ‘veranderen’ in ‘we’. Zo lijkt het alsof de groep die hij aanspreekt in een keer ook deel uit maakt van het grotere ‘we’. Deze retorische truc is het beste te zien in de *propositio*. Daar begint Obama met een aanspreking richting degenen die aanwezig zijn en gestemd hebben. In dezelfde zin schakelt hij op een gegeven moment over naar de eerste persoon meervoud. Op deze manier creëert hij een gevoel van eenheid onder zijn toehoorders en bovendien zijn zij eerder geneigd om Obama te geloven, omdat hun eigen *ethos* als het ware op een lijn komt te liggen met dat van Obama.

In deze speech komt natuurlijk ook de kracht van een oneliner als repetitie om de hoek kijken. De kreet “Yes we can” drukt een positief toekomstbeeld uit. Bovendien ligt de nadruk op de eenheid van het volk. Door de herhaling krijgt het extra nadruk en blijft het ook hangen in het geheugen van het publiek. Het zorgt er uiteindelijk ook voor dat Obama geloofwaardiger lijkt, omdat zo’n korte, maar krachtige oneliner erg duidelijk is en welwillendheid tegenover de mensen uitdraagt.

Obama gebruikt als het even uitkomt ook alliteratie in zijn verwoording. Deze vorm van rijm ligt makkelijk in het gehoor en is daarom ook een goede aandachtstrekker. Een ander stijlmiddel dat Obama vaak gebruikt is de enumeratie. In de vierde alinea spreekt hij bijvoorbeeld over “men and women in Des Moines and Davenport; in Lebanon and Concord”.

Door al deze groepen apart te benoemen, maakt Obama de groep waarover gesproken wordt groter. Nog weer een ander kenmerkend stijlfiguur voor Obama is de vergelijking. In de *peroratio* vergelijkt hij bijvoorbeeld de dromen van twee kinderen en de moeilijkheden van de ‘gewone man’.

Natuurlijk bevat deze rede nog veel meer stijlmiddelen, maar dit zijn de belangrijkste en meest kenmerkende stijlmiddelen die Obama ook in zijn andere speeches gebruikt. Ik heb met kleuren in de tekst van de speech een aantal voorbeelden van die karakteristieke retorische middelen aangegeven.

Passendheid

De tekst die Obama uitsprekt past goed in de context. Hij wisselt informeel en formeel taalgebruik niet af, maar behoudt gedurende de speech een toon die het midden houdt tussen die twee uitersten, maar wel meer naar de zakelijke kant neigt.

In het *exordium* gebruikt Obama nog niet zoveel stijlmiddelen, maar dat past ook wel goed bij de situatie: hij is immers de verliezer van de voorverkiezingen in New Hampshire en kan het zich niet veroorloven om daar aan voorbij te gaan. Hij moet zich een waardig verliezer tonen, dus het gebruik van stijlmiddelen zou daar niet geheel op zijn plaats zijn. Dat heeft Obama dus goed aangevoeld. Naarmate zijn rede vordert, gaat hij ook veel meer retorische middelen gebruiken. In zijn *peroratio* vlamt Obama uiteindelijk nog één keer met een mooie stijgende spanningslijn die hij ondersteunt met een eveneens stijgend stemvolume. Dat is erg overtuigend en dus is het een goede afsluiting voor deze politieke redevoering.

Uiteindelijk is een redenaar in de positie van Obama voornamelijk zijn eigen argument. Hij moet laten zien dat hij voor de volle honderd procent achter zijn woorden staat. Als de tekst die hij uitsprekt niet gemeend of eerlijk klinkt, ondergraaft hij zijn opgebouwde *ethos*. In het geval van Obama heeft zijn speechschrijver goed werk verricht, want de woorden lijken rechtstreeks uit Obama’s eigen hart te komen. De rede past dus goed bij de redenaar. Deze speech is ook goed te begrijpen voor het volk en dat is toch Obama’s publiek. Hij toont zich welwillend tegenover de Amerikanen en bovendien doet hij hen terugdenken aan grote sprekers uit de vaderlandse geschiedenis zoals John F. Kennedy en Martin Luther King. Wij kunnen stellen dat de speech goed aansluit op het publiek. Tenslotte past de rede bij de situatie: Obama wil presidentskandidaat worden en probeert zoveel mogelijk mensen zover te krijgen dat ze op hem gaan stemmen en daarmee ook voor zijn idealen kiezen. Het is logisch dat hij de toekomst zo ontzettend rooskleurig schildert. Zou hij dat niet doen, dan zou er zeker niemand op hem stemmen. Pessimisme is immers niet goed te ‘verkoppen’ aan het volk. De tekst is –mijns inziens –intern en extern dus zeer passend.

De kenmerken van Obama’s redevoeringen zijn niet geheel in overeenstemming met de klassieke ‘regels’. De opbouw van Obama’s speech volgt in grote lijnen de klassieke opbouw. De *partitio* en de *digressio* zijn niet aanwezig, maar dat is ook logisch, gezien de lengte en het onderwerp van het betoog. Ook in Cicero’s politieke voordrachten vervielen deze twee onderdelen wel eens. Obama’s speech bevat echter wel duidelijk een *exordium*, een *narratio*, een *propositio* en een *peroratio*.

De verwoording van zijn speeches voldoet aan de eisen correctheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid en passendheid. Obama’s redes zijn zeer aantrekkelijk, omdat hij een goed gevoel voor het plaatsen van stijlfiguren heeft. Bovendien kan hij in zijn voordracht met zijn stem een mooie cadans realiseren en weet hij ook door middel van zijn volume de aandacht

van het publiek vast te houden. Dat is allemaal geheel conform de theorie van de klassieke retorica. Obama houdt zich niet zozeer aan de leer van de stijlsoorten. Ook in de *narratio* en de *argumentatio* maakt hij gebruik van opzweepende anaforen en oneliners. Daarom kun je niet zeggen dat hij zich volledig aan de leer van de stijlsoorten houdt. Hij wisselt het gebruik van de lage, midden en hoge stijl door de redevoering heen af en beperkt het gebruik van de hoge stijl niet slechts tot het *exordium* en de *peroratio*.

Ook de voordracht dient te voldoen aan de stijldeugden. Obama's taalgebruik mag dan niet vlekkeloos zijn, maar dat valt in het niet bij de aantrekkelijkheid van de voordracht. Het ritme van zijn voordrachten voert het publiek mee. Die ene verspreking nemen ze hem dan ook niet zo kwalijk. Bovendien ondersteunt hij zijn verhaal met kleine, krachtige gebaren. De voordracht past ook bij Obama zelf, bij zijn boodschap en bij zijn publiek.

Obama past dus een aantal klassieke regels wel toe, maar op belangrijke punten wijkt hij er juist ook weer van af. Hij is in ieder geval geen prototype van een redenaar die de klassieke theorie tot in de puntjes volgt. Zo'n redenaar kan ook praktisch niet bestaan. In de praktijk is alles immers altijd een beetje anders dan het volgens de theorie zou moeten zijn.

Stijlovereenkomsten

In hoeverre komen de stijlen van Cicero en Obama overeen?

We hebben nu gezien hoe Cicero en Obama hun toehoorders proberen te overtuigen. We hebben gezien welke retorische middelen ze gebruiken. Nu gaan we onze kennis en bevindingen over beide heren samenvoegen en kijken in hoeverre zij wat betreft hun stijl overeenkomen of misschien juist verschillen.

Cicero maakte veel gebruik van stilistische middelen om zijn betoog te ondersteunen. De meest kenmerkende daarvan zijn de retorische vragen, die soms samen ook een quaestie kunnen vormen; de antithesen; het gebruik van de trikolon; de vormen van *repetitio*, waaronder anaforen, synoniemen en woordherhalingen; het gebruik van een *exclamatio*, *dubitatio* en *praeteritio*. Ook gebruikt Cicero het inclusieve ‘we’ en de aanspreking vaak. *Brevitas* mag ook niet ontbreken in deze opsomming, omdat dit ook wel vrij karakteriserend is voor al Cicero’s redevoeringen.

Net als Cicero houdt Obama ervan om de trikolon te gebruiken en hij deinst er ook niet voor terug om herhalingen te gebruiken. Bovendien staan zijn speeches bol van de anaforen en woordherhalingen. Bij Obama vinden we wel meer parallellismen dan bij Cicero. Beide heren maken gebruik van de regel dat het meest overtuigende in drieën komt. De trikolon is bij beiden dan ook één van de favoriete retorische middelen in hun toespraken.

Zowel Cicero als Obama maakt gebruik van het inclusieve ‘we’ en de aanspreking. Obama maakt echter veel meer gebruik van dat inclusieve ‘we’ dan van een rechtstreekse aanspreking, in tegenstelling tot wat we tot nu toe bij Cicero hebben gezien. Cicero spreekt Catilina vaak direct aan om hem aan te vallen. Hij probeert ook wel een kloof te creëren tussen Catilina en de senatoren (incl. Cicero zelf) door over ‘wij’ te spreken, maar hij plaats Catilina toch voornamelijk met aansprekingen in het beklagdenbankje. Obama benadrukt juist het verbond dat er tussen hem en zijn toehoorders zou zijn dus veel meer dan Cicero. Obama heeft daar natuurlijk ook meer belang bij: zijn publiek bevat immers potentiële stemmers.

Bovendien wordt de antithese door de twee *rhetoires* vaak benut. In de werken van beide sprekers treffen we meer dan eens woordparen of zinsdelen aan die een tegenstelling bevatten. Obama heeft bovenal de neiging om dat wat niet zou kunnen (volgens critici) tegenover dat wat hij met zijn team heeft bereikt, te zetten.

Een kenmerk van Obama’s stijl is ook het gebruik van alliteratie. Dat geeft een mooie cadans en melodie aan de zin. Bij Cicero heb ik zo’n voorliefde voor alliteratie nog niet zo duidelijk gevonden. Daarin vinden we een verschil tussen Obama en Cicero.

Cicero en Obama gebruiken dus allebei veel stijlfiguren. Obama gebruikt echter minder uitbundige stijlfiguren dan Cicero. Zo’n lange reeks retorische vragen – een quaestie – zul je bij Obama bijvoorbeeld niet zo snel aantreffen. Obama’s stijl is naar onze moderne maatstaven misschien vrij uitbundig, maar vergeleken bij Cicero stelt dat echt niets voor. Cicero overtreft Obama dus op dit gebied.

Cicero speelt bovendien graag vol op de man, en gebruikt over het algemeen wat hardere woorden dan de politiek correcte Obama die liever over eenheid en verandering spreekt. Daarnaast is er nog een groot inhoudelijk verschil: Obama vecht voor verandering, terwijl

Cicero daar juist tegen vecht. Hij wilde de Republiek instandhouden, terwijl Obama juist verandering in het politieke systeem probeert door te voeren!

Kortom: qua stijl komen Cicero en Obama op bepaalde punten zeker overeen, maar toch hebben ze ook allebei weer kenmerkende eigenschappen in hun redevoeringen waardoor zij zich toch onderscheiden van elkaar. *Brevitas*, *exclamatio*, *dubitatio* en *praeteritio* zijn stijlmiddelen die Obama weinig tot niet gebruikt. Die retorische middelen zijn echt kenmerkend voor Cicero als redenaar en dat typeert zijn stijl ook voornamelijk. Obama gebruikt veel alliteratie, *repetitio*, antithesen en hij benadrukt in bijna iedere speech dat het moment van de toespraak er één is dat in de toekomstige geschiedenis als een omslagpunt zal worden gezien. Dat is in het kort de kracht van Obama. De stijlen van Cicero en Obama komen tot op zekere hoogte dus enigszins overeen, maar het gaat echt te ver om te spreken over 'rechtstreekse' beïnvloeding van Cicero op Obama. Daarvoor verschillen hun stijlen nog te veel.

Conclusie

Aan het begin van dit onderzoek heb ik mezelf de vraag gesteld: “Hoe gaan Cicero en Obama om met de regels van de klassieke retorica en in hoeverre lijken ze daarin op elkaar?” Nu alle deelvragen zijn beantwoord, kan ik me aan de beantwoording van de hoofdvraag gaan overgeven.

We hebben kunnen zien dat Cicero en Obama beiden politiek actief waren in een moeilijke tijd. Beiden kregen te maken met veranderingen. Waar Cicero daartegen vocht, was Obama juist degene die de verandering propageerde. In moeilijke tijden heeft het volk behoefte aan leiders die lijken te weten wat de juiste weg is. Zowel in het oude Rome als in onze moderne 21^e eeuwse samenleving, werden goede sprekers ontzettend gewaardeerd en soms zelfs geadoreerd (of juist daardoor gehaat).

De theorie van de klassieke retorica is niet zozeer een theorie met regels over wat wel en niet is toegestaan, maar de klassieke geschriften worden wel als toonaangevend gezien op het gebied van de welsprekendheid. Er is een standaardopbouw voor redevoeringen, maar daarvan mag best afgeweken worden als dat de rede ten goede komt. Cicero houdt zich niet altijd aan de standaardopbouw in zijn redevoeringen. Zijn *Pro Milone* is juist een voorbeeld van hoe de standaardopbouw doorbroken wordt. Ook in de *Oratio in Catilinam I* wijkt hij daarvan af door niet alle onderdelen in zijn rede op te nemen. De *partitio* en *digressio* ontbreken, dus dat is niet geheel volgens de klassieke theorie. Bovendien werkte Cicero gedurende zijn gehele betoog aan zijn *ethos* en aan het emotioneren van het publiek. Volgens de klassieke retorica kon er alleen in het *exordium* en de *peroratio* sprake zijn van het gebruik van *pathos*.

De *elocutio* moet aan de vier stijldeugden voldoen en dat is bij Cicero zeker het geval. Cicero blinkt vooral uit in het aantrekkelijk verwoorden van zijn gedachten. Hij gebruikt veel overtuigende stijlfiguren en zijn rede wordt dan ook geen moment saai. Maar ook hier geldt dat hij over het gehele betoog heen probeert te emotioneren door middel van retorische middelen. Volgens de leer van de stijlsoorten zou je in de *narratio* en de *argumentatio* even gas terug moeten nemen in retorisches opzicht, maar dat doet Cicero dus niet.

Cicero gebruikt de klassieke voorschriften dus wel, maar hij gebruikt het alleen als hij daar behoefte aan heeft. Hij heeft over bepaalde onderdelen van de retorica andere opvattingen dan de klassieke retoricus. Daarom heeft hij zelf ook boeken geschreven over zijn ideeën over de retorica. Cicero heeft op die manier nieuwe filosofieën aan de klassieke retorica toegevoegd.

Ook Obama gebruikt de klassieke retorica als uitgangspunt, maar geeft er zijn eigen draai aan. In zijn opbouw volgt hij min of meer de klassieke variant, maar zonder *partitio* en *digressio*, net zoals we bij Cicero in zijn *Oratio in Catilinam I* hebben gezien. Zijn *elocutio* voldoet aan de vier stijldeugden. De stijlfiguren die Obama gebruikt om te overtuigen zijn op strategische punten in de redevoering ingezet. Zijn redes zijn zeer aantrekkelijk door de alliteratie, *repetitio* en antitheses. Dat is wel in overeenstemming met de klassieke retorica. Als het over de stijlsoorten gaat, geldt voor Obama hetzelfde als voor Cicero: hij houdt zich er niet zo aan en gaat gewoon zijn eigen gang. Dat past dus niet in de lijn van de klassieke retorica.

Wat de voordracht betreft kan ik alleen iets over Obama zeggen. Ik heb Cicero immers niet zelf kunnen zien en horen spreken. Obama past wel klassieke ‘regels’ toe tijdens het spreken. Hij probeert bijvoorbeeld een bepaalde cadans te bereiken. Dat was in de oudheid ook een

doel van *rhetores*. Zij werkten met metra en cadansen, maar op een andere manier dan de dichters. De toespraak moest natuurlijk ook geen gedicht worden, maar het doel bleef toch om een zeker ritme en harmonie te bereiken. Obama gebruikt ook gebaren om zijn standpunt duidelijk te maken. Over lichaamshouding is in de klassieke retorica veel geschreven, maar dat wordt nu allemaal niet meer toegepast. Waarom zouden wij ons nog druk maken over de positie van de wenkbrauwen of de vingerkootjes? Dat onderdeel van de klassieke retorica is behoorlijk gedateerd. Het feit dát Obama gebaren gebruikt, is naar klassieke maatstaven geoorloofd en zelfs aanbevolen. Hierin volgt hij de klassieke theorie toch een beetje.

Kortom: zowel Cicero als Obama maakt gebruik van de klassieke retorica, maar volgt deze niet blindelings. De heren hebben hun eigen stijl ontwikkeld. Beiden houden zich redelijk aan de klassieke theorie omtrent de *elocutio*, maar bij de *dispositio* maken ze duidelijk hun eigen keuzes. Dit zijn redenaars die vinden dat de stijl de inhoud van het betoog moet volgen. Zij klampen zich niet vast aan één juiste leer, maar zoeken zelf het evenwicht in hun redevoeringen. Hun stijlen komen – logischerwijze – niet exact overeen, maar dat zou ook geen goed teken zijn. Toch denk ik dat ik mag concluderen dat beide redenaars hun eigen afwegingen hebben gemaakt tijdens het schrijven van hun redevoeringen (met de klassieke theorie misschien in het achterhoofd) en dat ze in hun behandeling van de erfenis van de klassieke retorica behoorlijk wat overeenkomsten hebben.

Bronvermelding

Afbeeldingen op voorpagina:

Cicero van: <http://ancientrome.ru/art/artwork/sculp/rom/republic/statesman/cicero/cic021.jpg>

Obama van: <http://www2.tau.ac.il/InternetFiles/news/UserFiles/image/%D7%A6%D7%97/obama-yes-we-can.jpg>

Over Cicero:

Via www.thelatinlibrary.com: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/cat1.shtml>, Schroeder, K. – *In Catilinam I-IV* from Müller's Teubner edition of 1904

Tufts University: Perseus Digital Library Project. <http://old.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0019;query=chapter%3D%23239;layout=;loc=Catil.%201.4>, Gregory R. Crane – *The first oration of M. T. Cicero against Lucius Catilina, delivered in the senate.*

Over Obama:

American Rhetoric, www.americanrhetoric.com, 10 december 2009, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkinaugural.htm>. Eidenmuller, M.E. - *Inaugural Address.*

American Rhetoric, www.americanrhetoric.com, 10 december 2009, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkivebeentothemountaintop.htm>. Eidenmuller, M.E. - *I've been to the mountaintop.*

Organizing for America, www.barackobama.com, 16 december 2009, http://www.barackobama.com/2008/01/08/remarks_of_senator_barack_obam_82.php. *Remarks of Senator Barack Obama: New Hampshire Primary.*

Nederlands Debat Instituut, www.debatinstituut.nl, 9 november 2009, <http://www.debatinstituut.nl/Nieuws/Algemeen-nieuws/40-jaar-na-King.html>. *40 jaar na King.*

Nederlands Debat Instituut, www.debatinstituut.nl, 9 november 2009, <http://www.debatinstituut.nl/Nieuws/Algemeen-nieuws/Laatste-toespraak-Obama-overtuigt.html>. Piras, D. - *Laatste toespraak Obama overtuigt.*

Via nl.wikipedia.org: http://nl.wikipedia.org/wiki/Amerikaanse_voorverkiezingen_2008. *Amerikaanse voorverkiezingen 2008.*

Via en.wikipedia.org: http://en.wikipedia.org/wiki/Health_care_in_the_United_States#Health_care_debate. *Health Care in the United States.*

Via www.youtube.com: <http://www.youtube.com/watch?v=Fe751kMBwms>. *Barack Obama: Yes we can.*

Tegenlicht: De stem van Generatie Obama – 26-1-2009 – Hilversum: VPRO. – 50 min.

Literatuurlijst

Ahlheid, F [et al.], *Catilina; Een Romeinse desperado – Docentenhandleiding*. Eisma bv, Leeuwarden, 1998, 1^e druk.
p. 34-38

Ahlheid, F. [et al.], *Catilina; Een Romeinse desperado – Hulpboek*. Eisma bv, Leeuwarden, 1998, 1^e druk.
p. 46-49; 101-104

Ahlheid, F. [et al.], *Catilina; Een Romeinse desperado – Tekstboek*. Eisma bv, Leeuwarden, 1998, 1^e druk.
p. 42-52; 70-75

Aristoteles, *Retorica; vertaling*. Historische Uitgeverij, Groningen, 2004, 2^e druk (1^e druk: 2004).
p. 8-15; 20-21; 26-28; 37-39; 42-44; 98-132; 251-253

Beek, ter, L. [et al.], *Vriendschap en Verraad; Cicero en Catullus over Caelius en Clodia – Tekstboek*. Hermaion, Lunteren, 2009, 1^e druk.
p.17-23; 91-95

Beek, ter, L. [et al.], *Vriendschap en Verraad; Cicero en Catullus over Caelius en Clodia – Hulpboek*. Hermaion, Lunteren, 2009, 1^e druk.

Braet, A., *Retorische kritiek; Overtuigingskracht van Cicero tot Balkenende*. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2007, 1^e druk.
p. 10-11; 15-25; 50-55; 69-76; 87-99; 103-121; 136-137; 141-147; 157-166

Cicero, M. T., *Drie gesprekken over redenaarskunst: weten-denken-spreken*. Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1989, 1^e druk.
p. 9-29; 230-234; 284-285

Everitt, A., *Het Rome van Cicero*. Ambo, Amsterdam, 2004, 3^e druk (1^e druk: 2003).
p. 15; 30-35; 38-41; 100-151

Rome in revolutie; Documenten van Caesar, Cicero en andere ooggetuigen 50-46 v. Chr.. Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1992, 1^e druk.
p. 14-23

Nawoord

“Cicero en Obama vergelijken, wie doet dat nu weer?” was een opmerking die ik meer dan eens heb gehoord. Toch ben ik zo gek geweest om onderzoek te doen naar de redevoeringen van deze bekende *rhetoires*. De kracht van woorden kan zo ontzettend groot zijn. Dat is mij altijd al opgevallen en nu had ik eindelijk de kans om eens echt op onderzoek uit te gaan naar de wereld achter een goede redevoering.

Ik heb veel meer geleerd dan ik van tevoren had verwacht. Omdat ik zoveel onderzoek deed naar retorische middelen, werd ik me er bewuster van hoe wij dagelijks aan de kracht van de retorica blootstaan. Aan de ene kant ging er echt een wereld voor me open: dat er zoveel factoren bijdragen aan een geslaagde – en dus overtuigende – redevoering had ik niet voor mogelijk gehouden. Aan de andere kant herkende ik wel het idee dat een spreker bepaalde emoties bij je kan oproepen (*pathos*) en het feit dat ook de manier waarop je de spreker ziet (*ethos*), invloed heeft op het al dan niet overtuigd worden. Ik ben me nu ook meer bewust van de stijlmiddelen die ik zelf gebruik en ik begin me er ook op te betrappen dat ik nu ook andere stijlfiguren in mijn ‘dagelijkse’ schrijven ben gaan gebruiken. Dan zie ik bijvoorbeeld opeens een trikolon op mijn papiertje staan en dan weet ik dat dat grotendeels te danken is aan dit profielwerkstuk.

Van tevoren had ik het gevoel dat het een behoorlijke kluif zou worden om dit verslag af te krijgen. Ik heb wel het idee dat ik op tijd ben begonnen, maar toch valt dat aan het eind altijd weer tegen. In de laatste weken heb ik er bijna dagelijks aan gewerkt, maar toch blijft dat gevoel dat je in tijdnood komt, behoorlijk aan je knagen. Ik heb er echt geen nacht van wakker gelegen, maar ik heb wel gemerkt dat ik er – vooral de laatste tijd – bijna continu mee bezig ben. Het gesprek van de dag is het pws, maar dat is bij anderen ook zo.

Het moeilijkste vond ik om de informatie die ik had verzameld enigszins overzichtelijk te ordenen en te verwerken in dit verslag. Ik heb over sommige deelvragen behoorlijk lang gedaan om vervolgens tot de conclusie te komen dat ik bepaalde belangrijke zaken was vergeten of onbelangrijke zaken juist breed had uitgemeten. Ik had eigenlijk ook graag nog wat meer tijd gehad om mijn onderzoek betrouwbaarder te kunnen maken. Ik heb immers slechts een redevoering per spreker onderzocht en dat geeft natuurlijk geen goed beeld van de algemene kenmerken. Over Cicero’s retorische kenmerken heb ik veel kunnen lezen, maar over die van Obama is nog weinig te vinden. Ik hoop daarom dat ik een redelijk realistisch beeld van beide redenaars heb geschetst, maar het onderzoek blijft natuurlijk eigenlijk te kleinschalig om echt tot betrouwbare conclusies te leiden. Dat vind ik erg jammer, maar ik denk dat ik al een behoorlijk eind in de goede richting ben gekomen met mijn eigen onderzoek.

Het contact met mijn begeleidster, mevrouw De Koning, verliep zeer goed. Ik kon altijd bij haar terecht met vragen over Cicero of retorica. Zij heeft mij ook geholpen met het vinden van de ordening van Cicero’s betoog, omdat ik daar nogal wat moeite bij had. Ze heeft mij bovendien voorzien van adviezen, waar ik echt iets aan had. Toen ik andere leerlingen hoorde over het contact met hun begeleiders, wist ik dat ik echt in mijn handen moest knijpen met zo’n begeleidster.

Al met al was het een bijzondere ervaring om dit onderzoek te doen. Nooit eerder hebben wij als leerlingen zoveel ruimte gekregen om zelf aan de slag te gaan. Het heeft veel discipline en zelfstandigheid van ons geëist, maar dat was het – mijns inziens – ruimschoots waard.

Bijlage: Cicero – *In Catilinam I* (6-17; 19-33)

[6] Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives, et vives ita, ut [nunc] vivis. multis meis et firmis praesidiis obsessus, ne commovere te contra rem publicam possis. Multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

III. Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios nec privata domus parietibus continere voces coniurationis tuae potest, si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta iam istam mentem, mihi crede, obliviscere caedis atque incendiorum. Teneris undique; luce sunt clariora nobis tua consilia omnia; quae iam mecum licet recognoscas.

[7] Meministine me ante diem XII Kalendas Novembris dicere in senatu fore in armis certo die, qui dies futurus esset ante diem VI Kal. Novembris, C. Manlium, audaciae satellitem atque administrum tuae? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox tamque incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu caedem te optumatum contulisse in ante diem V Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitari potes te illo ipso die meis praesidiis, mea diligentia circumclusum commovere te contra rem publicam non potuisse, cum tu discessu ceterorum nostra tamen, qui remansissemus, caede te contentum esse dicebas?

[8] Quid? cum te Praeneste Kalendis ipsis Novembribus occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensistin illam coloniam meo iussu meis praesidiis, custodiis, vigiliis esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod non ego non modo audiam, sed etiam videam planeque sentiam. IV. Recognosce tandem mecum noctem illam superiorem; iam intelleges multo me vigilare acrius ad salutem quam te ad perniciem rei publicae. Dico te priore nocte venisse inter falcarios--non agam obscure--in M. Laecae domum; convenisse eodem complures eiusdem amentiae scelerisque socios. Num negare audes? quid taces? Convincam, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuerunt.

[9] O di immortales! ubinam gentium sumus? in qua urbe vivimus? quam rem publicam habemus? Hic, hic sunt in nostro numero, patres conscripti, in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio, qui de nostro omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio cogitent! Hos ego video consul et de re publica sententiam rogo et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce volnero!

Fuisti igitur apud Laecam illa nocte, Catilina, distribuisti partes Italiae, statuisti, quo quemque proficisci placeret, delegisti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres, discripsisti urbis partes ad incendia, confirmasti te ipsum iam esse exiturum, dixisti paulum tibi esse etiam nunc morae, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent et sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos [esse] pollicerentur. [10] Haec ego omnia vixdum etiam coetu vestro dimisso comperi; domum meam maioribus praesidiis munivi atque firmavi, exclusi eos, quos tu ad me salutatum mane miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego iam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse praedixeram.

V. Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, egredere aliquando ex urbe; patent portae; proficiscere. Nimium diu te imperatorem tua illa Manliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos, si minus, quam plurimos; purga urbem. Magno me metu liberabis, dum

modo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari iam diutius non potes; non feram, non patiar, non sinam. [11] Magna dis immortalibus habenda est atque huic ipsi Iovi Statori, antiquissimo custodi huius urbis, gratia, quod hanc tam taetram, tam horribilem tamque infestam rei publicae pestem totiens iam effugimus.

Non est saepius in uno homine summa salus periclitanda rei publicae. Quamdiu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo et competitores tuos interficere voluisti, compressi conatus tuos nefarios amicorum praesidio et copiis nullo tumultu publice concitato; denique, quotienscumque me petisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam perniciem meam cum magna calamitate rei publicae esse coniunctam.

[12] Nunc iam aperte rem publicam universam petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam [denique] totam ad exitium et vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod est primum, et quod huius imperii disciplinaeque maiorum proprium est, facere nondum audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius et ad communem salutem utilius. Nam si te interfici iussero, residebit in re publica reliqua coniuratorum manus; sin tu, quod te iam dudum hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciosa sentina rei publicae. [13] Quid est, Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex urbe iubet consul hostem. Interrogas me, num in exilium; non iubeo, sed, si me consulis, suadeo.

VI. Quid est enim, Catilina, quod te iam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo, qui non oderit.

Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est? quod privatarum rerum dedecus non haeret in fama? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore afuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum inlecebris inretisses, non aut ad audaciam ferrum aut ad lubricitatem facem praetulisti? [14] Quid vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris inmanitas aut extitisse aut non vindicata esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnis inpendere tibi proximis Idibus senties; ad illa venio, quae non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem sed ad summam rem publicam atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. [15] Potestne tibi haec lux, Catilina, aut huius caeli spiritus esse iucundus, cum scias esse horum neminem, qui nesciat te pridie Kalendas Ianuarias Lepido et Tullo consulibus stesisse in comitio cum telo, manum consulum et principum civitatis interficiendorum causa paravisse, sceleri ac furori tuo non mentem aliquam aut timorem tuum sed fortunam populi Romani obstitisse?

Ac iam illa omitto--neque enim sunt aut obscura aut non multa commissa postea--quotiens tu me designatum, quotiens consulem interficere conatus es! quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione et, ut aiunt, corpore effugi! nihil [agis, nihil] adsequeris [, nihil moliris] neque tamen conari ac velle desistis. [16] Quotiens tibi iam extorta est ista sica de manibus, quotiens [vero] excidit casu aliquo et elapsa est! [tamen ea carere diutius non potes] quae quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas esse in consulis corpore defigere.

VII. Nunc vero quae tua est ista vita? Sic enim iam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum. Quis te ex hac tanta frequentia totque tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt, quod omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem constituti fuerunt, simul atque adsedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt, quo tandem animo [hoc] tibi ferundum putas?

[17] Servi mehercule mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem; tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus iniuria suspectum tam graviter atque offensum viderem, carere me aspectu civium quam infestis omnium oculis conspici mallet; tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum et iam diu tibi debitum, dubitas, quorum mentes sensusque volneras, eorum aspectum praesentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui neque eos ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quae communis est parens omnium nostrum, odit ac metuit et iam diu nihil te iudicat nisi de parricidio suo cogitare; huius tu neque auctoritatem verebere nec iudicium sequere nec vim pertimesces?

[19] VIII. Haec si tecum, ita ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid, quod tu te ipse in custodiam dedisti, quod vitandae suspicionis causa ad M. Lepidum te habitare velle dixisti? A quo non receptus etiam ad me venire ausus es atque, ut domi meae te adservarem, rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse isdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod isdem moenibus contineremur, ad Q. Metellum praetorem venisti. A quo repudiatum ad sodalem tuum, virum optimum, M. Metellum, demigrasti; quem tu videlicet et ad custodiendum diligentissimum et ad suspicandum sagacissimum et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipse iam dignum custodia iudicavit!

[20] Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, si emori aequo animo non potes, abire in aliquas terras et vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam fugae solitudinique mandare? "Refer" inquis "ad senatum"; id enim postulas et, si hic ordo [sibi] placere decreverit te ire in exilium, optemperatum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus, et tamen faciam, ut intellegas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina, libera rem publicam metu, in exilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?

[21] At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sestio, si fortissimo viro, M. Marcello, dixissem, iam mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant, cum patiuntur, decernunt, cum tacent, clamant, neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima, sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre et studia perspicere et voces paulo ante exaudire potuisti. Quorum ego vix abs te iam diu manus ac tela contineo, eosdem facile adducam, ut te haec, quae vastare iam pridem studes, relinquendum usque ad portas prosequantur.

[22] IX. Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat, tu ut umquam te corrigas, tu ut ullam fugam meditare, tu ut ullum exilium cogites? Utinam tibi istam mentem di immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris quanta tempestas invidiae nobis, si minus in praesens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendat. Sed est tanti, dum modo ista sit privata calamitas et a rei publicae periculis seiungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus rei publicae cedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor umquam a turpitudine aut metus a periculo aut ratio a furore revocaret.

[23] Quam ob rem, ut saepe iam dixi, proficiscere ac, si mihi inimico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium; vix feram sermones hominum, si id feceris, vix molem istius invidiae, si in exilium iussu consulis ieris, sustinebo. Sin autem servire meae laudi et gloriae mavis, egredere cum inopportuna sceleratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te a bonis, infer patriae bellum, exulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris.

[24] Quamquam quid ego te invitem, a quo iam sciam esse praemissos, qui tibi ad Forum Aurelium praestolarentur armati, cui iam sciam pactam et constitutam cum Manlio diem, a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus confido perniciosam ac funestam futuram, cui domi tuae sacrarium [scelerum tuorum] constitutum fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa carere diutius possis, quam venerari ad caedem proficiscens solebas, a cuius altaribus saepe istam impiam dexteram ad necem civium transtulisti?

[25] X. Ibis tandem aliquando, quo te iam pridem ista tua cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat; neque enim tibi haec res adfert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis conflatam improborum manum. [26] Hic tu qua laetitia perfruire, quibus gaudiis exultabis, quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam neque videbis! Ad huius vitae studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui, iacere humi non solum ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum, vigilare non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis otiosorum. Habes, ubi ostentes tuam illam praeclaram patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum esse senties. [27] Tantum profeci tum, cum te a consulatu reppuli, ut exsul potius temptare quam consul vexare rem publicam posses, atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius quam bellum nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, patres conscripti, quandam prope iustam patriae querimoniam detester ac deprecer, percipite, quaeso, diligenter, quae dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quae mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis res publica loquatur:

"M.Tulli, quid agis? Tunc eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, evocatore servorum et civium perditorum, exire patiere, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincla duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? [28] Quid tandem te impedit? mosne maiorum? At persaepe etiam privati in hac re publica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quae de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? At numquam in hac urbe, qui a re publica

defecerunt, civium iura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? Praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum nulla commendatione maiorum tam mature ad summum imperium per omnis honorum gradus extulit, si propter invidiam aut alicuius periculi metum salutem civium tuorum neglegis. [29] Sed, si quis est invidiae metus, non est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia quam inertiae ac nequitiae pertimescenda. An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt tum te non existumas invidiae incendio conflagraturum?"

XII. His ego sanctissimis rei publicae vocibus et eorum hominum, qui hoc idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri et clarissimi cives saturnini et Gracchorum et Flacci et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt, certe verendum mihi non erat, ne quid hoc parricida civium interfecto invidiae [mihi] in posteritatem redundaret. Quodsi ea mihi maxime inpenderet tamen hoc animo fui semper, ut invidiam virtute partam gloriam, non invidiam putarem.

[30] Quamquam non nulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminent non videant aut ea, quae vident, dissimulent; qui spem Catilinae mollibus sententiis aluerunt coniurationemque nascentem non credendo corroboraverunt; quorum auctoritate multi non solum improbi, verum etiam inperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intellego, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto intellego hanc rei publicae pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimere posse. Quodsi se eiecerit secumque suos eduxerit et eodem ceteros undique collectos naufragos adgregarit, extinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta rei publicae pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

[31] Etenim iam diu, patres conscripti, in his periculis coniurationis insidiisque versamur, sed nescio quo pacto omnium scelerum ac veteris furoris et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quodsi ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati, periculum autem residebit et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus rei publicae. Ut saepe homines aegri morbo gravi cum aestu febrique iactantur, si aquam gelidam biberunt, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque adflctantur, sic hic morbus, qui est in re publica, relevatus istius poena vehementius reliquis vivis ingravescet.

[32] Quare secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, [id] quod saepe iam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare; sit denique inscriptum in fronte unius cuiusque, quid de re publica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectioe omnia patefacta, inlustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

[33] Hisce ominibus, Catilina, cum summa rei publicae salute, cum tua peste ac pernicie cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tu, Iuppiter, qui isdem quibus haec urbs auspiciis a Romulo es constitutus, quem Statorem huius urbis atque imperii vere nominamus, hunc et huius socios a tuis [aris] ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium [omnium] arcebis et homines bonorum inimicos, hostis patriae, latrones Italiae scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.